

UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE

Filozofická fakulta

BAKALÁRSKA PRÁCA

2015

Michaela Mušinková

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnológie

Bakalárska práca

Michaela Mušinková

Konštruovanie tradícií prostredníctvom činnosti folklórnych súborov

Rusínska svadba

Invention of tradition by folk ensembles

Ruthenian wedding

Praha 2015

Vedúci práce: PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som chcela vyjadriť veľké ďakujem vedúcemu práce dr. Janečkovi za jeho cenné rady a obetavý prístup, ktorým ma vedel vždy povzbudiť. Ďalej ďakujem svojmu starému otcovi za neustálu inšpiráciu, mojej mame za pomoc s korektúrou textu a v neposlednom rade svojim blízkym za trpezlivosť a podporu, bez ktorej by som to nezvládla.

Prehlásenie:

Čestne prehlasujem, že som túto bakalársku prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru. Táto práca nebola použitá v rámci iného vysokoškolského štúdia ani k získaniu iného alebo podobného titulu.

V Prahe, dňa 11.8.2015

Michaela Mušínková

.....

Abstrakt

Práca sa zaoberá konštruovaním folklórnych tradícií prostredníctvom činnosti folklórnych súborov, pričom si všíma tradície kontinuítne, pretrhnuté aj vynájdené. Venuje sa pojmom *folklór* a *folklorizmus*, a ich vzájomnému pôsobeniu. Všíma si činnosť folklórneho súboru (= folklorizmus), repertoár ktorého vychádza z folklórnych prameňov, a jeho vplyv na uchovanie a rozvíjanie folklóru. Východiskom práce je hypotéza, že folklórny súbor pomáha pri revitalizácii tradícií. Metodologicky je práca postavená na terénnom výskume. Výskum prebiehal v dvoch rusínskych dedinách severovýchodného Slovenska, pričom v jednej z nich folklórny súbor pôsobí, v druhej nie. Cieľom práce je potvrdenie alebo vyvrátenie danej hypotézy na príklade jednej obyčajovej tradície – svadobného obradu. Detailnou analýzou hľadám analogické a odlišné prvky medzi jednotlivými svadbami v jednej lokalite, všímam si premenu svadby v čase (porovnávam súčasné svadby z nahrávok s tradičnou rusínskou svadbou zachytenou folkloristami v literatúre) a komparujem tento obrad v oboch lokalitách. Okrem toho si všímam, do akej miery súbor/absencia súboru vplýva na jednotlivé svadobné obrady. V záverečnej časti práce sa venujem tomu, či vplýva folklórny súbor na etnickú identitu.

Kľúčové slová

Tradícia, kontinuítaná/pretrhnutá/konštruovaná tradícia, folklór, folklorizmus, folklórny súbor, Rusíni, etnická identita.

Abstract

This study is concerned with constructing the folk traditions by means of the activities of the folk groups whilst paying attention to continuous, interrupted and invented traditions. It is dealing with terms *folk*, *folklorism* and interaction between them while focusing on the activity of a folk group (= folklorism), which repertoire is based on folk origins, and its influence on preservation and development of folk. The starting point of the study is a hypothesis, which tells us that a folk group helps to revitalize traditions. From methodological point of view, the study is based on field research. The research was conducted in two Ruthenian villages in the northeast Slovakia; in one of them operates a folk group. The main goal of the work is confirmation or disproval of the hypothesis using an example of a tradition – wedding ceremony. By detailed analysis, I am looking for analogical and differential elements between the individual weddings in one locality while paying attention to the change of wedding in time (comparison of current weddings from the recordings with traditional Ruthenian wedding described in literature by folklorists) and comparing this ceremony in both localities. The study is also trying to determine to what extent is a group/absence of a group affecting the individual wedding ceremonies. The final part of my work is focusing on whether a folk group affects the ethnic entity.

Keywords

Tradition, continuous/ruptured/invented tradition, folklore, folklorism, folk ensemble, Ruthenians, ethnic identity.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Teoretická časť.....	10
2. 1. Sociálny konštruktivizmus.....	10
2. 1. 1. Tradícia	10
2. 1. 2. Tradícia ako konštrukt	11
2. 2. Folklor.....	12
2. 2. 1. Definícia pojmu folklor	12
2. 2. 2. Pojem folklor v súčasnosti.....	13
2. 3. Folklorizmus	15
2. 4. Folklorne hnutie.....	15
3. Metodológia.....	16
3. 1. Terénny výskum	16
3. 1. 1. Metódy a techniky výskumu.....	18
4. Praktická časť.....	20
4. 1. Kurov	20
4. 1. 1. Folklorný súbor Kurovčan	21
4. 2. Vyšný Orлік.....	21
4. 2. 1. Folklorne aktivity v obci.....	22
4. 3. Svadba.....	23
4. 3. 1. Tradičná rusínska svadba.....	25
4. 3. 2. Súčasná svadba	37
4. 4. Úloha súborov v obciach	46
4. 4. 1. Kurov	46
4. 4. 2. Vyšný Orлік.....	47
4. 5. Etnická identita	48

5. Záver	51
6. Zoznam použitej literatúry	53
7. Prílohy.....	57
Príloha 1	57

1. Úvod

Činnosť folklórnych súborov, jedna z foriem folklorizmu, ako proces vedomého pretvárania a štylizácie prvkov tradičnej ľudovej kultúry, hlavne folklóru, je jav ambivalentný: môže prispievať k výchove, tolerancii alebo k vlastenectvu, ale môže byť aj zdrojom etnocentrizmu a nacionalizmu, alebo byť zneužitý k nevhodnej komercializácii v súvislosti so súčasným turizmom.¹ Nech už je propagácia folklóru akákoľvek, je fakt, že folklórne súbory patria medzi subjekty, ktoré sú v kontakte s folklórnymi tradíciami, určitým spôsobom s nimi pracujú a predvádzajú na scéne. Do akej miery sa tento priamy kontakt premieta do časti osobného života členov súboru, a aký má vplyv na okolie, je predmetom mojej práce.

Všímam si vplyv folklórneho súboru na udržiavanie folklórnych tradícií. Vychádzam pritom z hypotézy, že folklórny súbor pomáha pri obnovovaní a udržiavaní folklórnych tradícií. Túto hypotézu sa analýzou získaných dát snažím vyvrátiť alebo potvrdiť.

Štruktúrne je práca rozdelená na teoretickú a praktickú časť. Základnými termínmi, s ktorými v celej práci operujem, sú pojmy *folklór*, *folklorizmus* a *tradícia*, preto sa v teoretickej časti venujem ich definíciám. Tieto pojmy sú dosť široké, využívajú sa v laickom prostredí rovnako ako v bádateľských kruhoch, pričom ich definície sa v rôznych odvetviach často odlišujú. Z tohto dôvodu načrtnem nazeranie na tieto termíny v historickej perspektíve od ich vzniku až po súčasnosť. V konštruktivistickom chápaní sa venujem kontinuálnym, pretrhnutým aj vynájdovým tradíciám. Všímam si vzájomne pôsobenie folklóru a folklorizmu. V krátkosti sa zmienim o tom, ako prebieha folklorizmus organizovanou formou, teda aj prostredníctvom činnosti folklórnych súborov. Tieto teoretické poznatky uplatňujem v druhej časti práce.

Praktická časť je z veľkej miery postavená na terénnom výskume. Výskum prebiehal v dvoch rusínskych dedinách severovýchodného Slovenska, pričom v prvej z nich folklórny súbor pôsobí, v druhej nie. Cieľom výskumu bolo pomocou priameho pozorovania a rozhovorov s respondentmi získať informácie o tom, ako v jednotlivých lokalitách vnímajú tradíciu, ako sa obmieňa, aký je vzťah dedina – tradícia – súbor. Detailne som sa zamerala na jednu obyčajovú tradíciu, a síce na svadobný obrad, ktorý chronologicko-komparačne v práci popisujem. Súčasné svadby získané z výskumu porovnávam s tradičnou rusínskou svadbou, zachytenou folkloristami v literatúre, všímam si premenu svadby v čase, porovnávam tento

¹ Jančár, J.: *Folklorismus a komercializace lidové kultury*. Národopisná revue 2, r. 9, 1999, s. 67.

obrad v oboch dedinách a na základe takejto analýzy zisťujem, do akej miery výskyt/absencia súboru vplýva na jednotlivé svadobné obrady.

Obe skúmané dediny patria do regiónu historicky obývaného Rusínmi. Etnická identita Rusínov je neukotvená a podlieha silnej slovakizácii. Preto si v záverečnej časti práce všimam, či folklórny súbor, ktorý reprezentuje rusínsky folklór, vplýva na etnickú identitu dedinčanov a či nejakým spôsobom zabraňuje asimilácii.

2. Teoretická časť

2. 1. Sociálny konštruktivizmus

Teoreticky je moja práca ukotvená v sociálnom konštruktivizme, ktorý vníma sociálnu realitu ako konštrukt. Základy tejto teórie dáva publikácia *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* z roku 1966 od sociológov P. Bergera a T. Luckmana.² Hlavnú myšlienku tejto teórie dobre vystihuje nasledujúci citát: „*Společnost je výtvorem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvorem společnosti.*“³ Primárnym záujmom konštruktivizmu je skúmanie spôsobov, ako aktéri v danom prostredí utvárajú a vysvetľujú realitu, a ako jej sami rozumejú. Autori v texte často pracujú s dvoma pojmami, a síce *realita* a *vedenie*. Realitu definujú ako „*vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vůli*“, vedenie chápu ako „*jistotu, že tyto jevy jsou skutečné a jsou nositeli určitých vlastností*“.⁴ Tieto dva pojmy sa však v rôznych spoločnostiach a u rôznych jedincov môžu líšiť v závislosti na tom, čo je v danej spoločnosti považované za vedenie. Nie je pri tom dôležitá jeho platnosť, ale danosť. Inak povedané, nemusí nás zaujímať to, či je niečo platné, ale to, či je to v spoločnosti chápané ako dané. Aj keď sa táto teória radí medzi klasické sociologické teórie, ďaleko zasahuje poza sociologický rámec, medziiným aj do etnológie.

2. 1. 1. Tradícia

Tradícia – pojem, s ktorým sa často stretávame v laickom prostredí aj v bádateľských kruhoch. Záujem o skúmanie tradícií sa objavuje u odborníkov z rôznych oblastí spoločenskovedných disciplín – vo filozofii, histórii, sociológii, archeológii, etnológii či folkloristike, pričom v rôznych oboroch môže byť vnímaná odlišne.

Samotný pojem *tradícia* je odvodený z latinského slova *traditio*, ktoré sa obvykle prekladá ako predávanie, odovzdávanie, ale aj ako správa – je to teda prenos nejakého obsahu alebo informácií.⁵ Pre etnológiu je kľúčové skúmanie tradícií alebo javov, ktoré sa považujú za tradičné. V Národopisnej encyklopédii Čiech, Moravy a Sliezska je pojem tradícia definovaný dvoma spôsobmi. V prvom význame je význam spojovaný s ústnou alebo slovesnou tradíciou. Na počiatku oboru boli ústne tradované texty považované za dôveryhodný zdroj

² Berger, P. – Luckmann, T.: *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999.

³ Ibid., s. 64.

⁴ Ibid., s. 9.

⁵ Špaňár, J. – Hrabovský, J. *Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník*. Bratislava: Slov. pedagog. nakl., 1987, s. 611.

informácií rovnocenný s písomnými prameňmi. Panovalo presvedčenie, že si generácie predávajú znenie v nezmenenej podobe po dlhé storočia.⁶

Ja sa viac stotožňujem s druhým významom, a síce, že tradícia je „soubor představ o ustáleném chování a názorech pravidelně předávaných mezi generacemi v rámci určité skupiny nebo společnosti. Aplikace těchto představ, chápaných jako pramen stávajících vzorů chování, je zdůvodňována opakovaným (úspěšným) použitím v minulosti a zajišťuje vědomí kontinuity na afektivní bázi.“⁷

2. 1. 2. Tradícia ako konštrukt

Pohľad na tradície sa vo vývoji oboru menil. V 60. a 70. rokoch začala byť tradícia chápaná ako jeden z typov sociálnych konštruktov, a to v rámci výskumu sociálnych konštruktov reality. V duchu sociálneho konštruktivismu bola napísaná úvodná štúdia práce *The invention of tradition* z roku 1983.⁸ E. Hobsbawm v štúdiu búra predstavu o tradícii ako nedotknuteľnej danosti. Aj keď sa tradície tvária ako „pôvodné“ a pretrvávajúce naveky, môžu byť v skutočnosti často vymyslené, a to dokonca vo veľmi krátkom období, pričom nemusia prekračovať horizont dvesto rokov.⁹

Sociálne konštruktivistické pojmá tradície je pre moju prácu kľúčové. Tradíciu teda rozumiem ako súhrn jednotlivých javov (zvykov), ktoré daná spoločnosť udržiava a odkazuje pritom k svojim predkom. Môže však vzniknúť aj v súčasnosti a byť pritom chápaná ako jav dávno existujúci. V tomto zmysle je považovaná za dôležitú súčasť predstáv o skupine (národe, kmeni atď.), ktoré zakotvujú hlboko v čase, t.j. v dávnej, aj keď nejasnej minulosti.¹⁰ Dôležité teda nie je to, kedy daná tradícia v skutočnosti vznikla, ale to, ako je ľuďmi vnímaná. Takto vytvorenú tradíciu chápajú ako danosť, vnímajú ju ako odkaz predkov a v podvedomí sú presvedčení o tom, že v nej majú pokračovať. To upevňuje členov skupiny medzi sebou. Uchovávaná tradícia predávaná z generácie na generáciu môže pritom podliehať zmenám, spôsobeným ľudským aj iným faktorom. Stotožňujem sa z názorom R. Handlera a J.

⁶ Kandert, J.: *Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“*, Český lid 3, r. 86, 1999, s. 199.

⁷ Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 3 sv., s. 1065.

⁸ Hobsbawm E.: *Introduction: Inventing Traditions*. In.: Hobsbawm, E. – Ranger, T. (ed.): *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983.

⁹ *Ibid.*, s. 1.

¹⁰ Kandert, J.: *Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“*, Český lid 3, r. 86, 1999, s. 199.

Linnekin, ktorí rozumejú tradíciu nie ako niečo statické a nemenné, nie ako viazaný objekt, ale ako symbolický proces, ktorý zahŕňa jej kontinuálne znovuvytváranie.¹¹

2. 2. *Folklór*

2. 2. 1. Definícia pojmu folklór

S tradíciou je úzko spätý pojem *folklór*. Folklórne prejavy pomocou tradície prenášajú symbolickou formou vyjadrené predstavy o základných sociálnych normách a inštitúciách, udržujú najrôznejšie kultúrne stereotypy a ľudové modely, a svojou prítomnosťou tak konštruujú obraz sveta danou kultúrou vnímaného ako reálny a akceptovateľný.¹² Folklór je teda spôsob vzťahu k tradícii.¹³

Definície pojmu folklór sú rôznorodé nie len z hľadiska ich obsahu, ale aj zvyklostí v rôznych zemiach. Termín sa vyvíjal v jednotlivých jazykoch, v rôznych prostrediach a v rozličných vedných disciplínach. Napríklad len v *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* je uvedených 21 definícií, ktoré sa od seba obsahovo často výrazne líšia.¹⁴

Pojem folklór sa skladá zo slov *folk* (ľud) a *lore* (veda, vedomosti) a prvýkrát ho použil v roku 1846 W. J. Thoms (pseud. A. Merton). Pôvodne sa tento pojem rozumel v univerzálnych dimenziách tzv. ľudovej kultúry ako celku, teda súhrn všetkého, čo ľud vie, praktikuje a čím sa baví. Obsah termínu bol v minulosti vymedzovaný ako súhrn starožitných obyčají, rituálov, naratívnych prejavov, piesní, tancov, prísloví, náboženských predstáv alebo mágie, vytváraných spravidla nevzdelaným „primitívnym“ človekom. Väčšinou zahrňoval aj prejavy materiálnej kultúry.¹⁵

Ako jeden z prvých českých bádateľov sa k tomuto pojmu vyjadril J. Jech vo svojej štúdií z roku 1956, podľa ktorej mal pojem folklór tri významové roviny: ľudová slovesnosť (textový folklór) v čisto literárnom pojatí; textový a hudobný folklór dohromady a ľudové umenie obecné.¹⁶

¹¹ Handler, R. – Linnekin J.: *Tradition, Genuine or Spurious*. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/540610?seq=1#page_scan_tab_contents, cit. 14. 7. 2015.

¹² Janeček, P.: *Folklór jako sociální produkt. Subkultury a malé sociální skupiny jako prostředí šíření současného folklóru*. In: Janeček, P. (ed.): *Folklór atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 7.

¹³ Kouřil, P.: *Displacement a pojem tradiční lidové kultury*. Dostupné z <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304105358.pdf>, cit. 13. 7. 2015.

¹⁴ Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika: (o ľudovej slovesnosti)*. Bratislava: Zmena, 1982, s. 21.

¹⁵ Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 2 sv., s. 219.

¹⁶ Holý, D. – Sirovátka, O.: *O folklóru a folklorismu. Terminologická rozprava na 14. etnomuzikologickém semináři ve Strážnici konaném 19. - 21. 11. 1984*. Národopisné aktuality 2, r. 22, 1985, s. 73.

V českom prostredí sa tento termín rozšíril na konci 40. a predovšetkým v 50. rokoch pod vplyvom sovietskej folkloristiky ako výtvary slovesné, hudobné a tanečné (medzi nimi aj ľudové divadlo). V takom význame sa používa dodnes.¹⁷ M. Leščák a O. Sirovátka zahrňujú folklórne prejavy do širšieho systému kultúry, ktorý označujú termínmi *ľudová* alebo *tradičná ľudová kultúra*.¹⁸ V Národopisnej encyklopédii Čiech, Moravy a Sliezska sa zdôrazňuje, že tieto prejavy sú závislé na „*tradování a těsném spojení se způsobem života, zvyklostmi a myšlením venkovského zemědělského obyvatelstva i městského lidu. Folklorní projevy plní v lidovém společenství řadu funkcí a stávají se jeho integrální součástí.*“¹⁹

B. Beneš uvádza, že v rámci každej kultúry je možné vymedziť folklór ako historicky vyvinutú otvorenú štruktúru umeleckých procesov a výsledných estetických slovesných, piesňových, hudobných, tanečných a divadelných žánrov, ktoré vychádzajú z historicky premenlivej ľudovej tradície a fungujú ako stereotypy v danej nositeľskej skupine.²⁰

Zatiaľ čo tento prístup nazerania na folklór zahrňuje len duchovnú kultúru, anglosaská folklórna tradícia chápe folklór ako duchovnú a materiálnu kultúru ľudových vrstiev obyvateľstva. S takýmto širším pojatím pracuje aj P. Janeček.²¹

Tretie pojmie folklóru v rozmere literárnevednom a lingvistickom sa ujalo v nemeckej, škandinávskej a ruskej folkloristike. Výrazne filologický ráz získala historicko-geografická škola tzv. Fínska, ktorá vyhradila folklór pomerne jasne ľudovej poézii s dôrazom na prácu s textom a využívanie jazykovedných metód.²² V ruskom prostredí sa kládol dôraz na súvislosti folkloristiky a literárnej vedy. Tam stavali do popredia kritérium ústnosti a potlačovali faktor charakterizujúci nositeľa a tvorca.²³

2. 2. 2. Pojem folklór v súčasnosti

Podľa V. Frolca sa vo folkloristike dajú nájsť dve obecne línie nazerania na predmet folklóru. Prvá línia je reprezentovaná konzervatívnym prúdom, zdôrazňujúcim „*starobylost*,

¹⁷ Holý, D. – Sirovátka, O.: *O folklóru a folklorismu. Terminologická rozprava na 14. etnomuzikologickém seminári ve Strážnici konaném 19. - 21. 11. 1984.* Národopisné aktuality 2, r. 22, 1985, s. 74.

¹⁸ Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika: (o ľudovej slovesnosti).* Bratislava: Zmena, 1982, s. 11.

¹⁹ Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska,* Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 2 sv., s. 219.

²⁰ Beneš, B.: *Úvod do folkloristiky.* Brno: SPN, 1989, s. 7.

²¹ Janeček, P.: *Folklor jako sociální produkt. Subkultury a malé sociální skupiny jako prostředí šíření současného folkloru.* In: Janeček, P. (ed.): *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti.* Praha: Národní muzeum, 2011, s. 115.

²² Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska,* Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 2 sv., s. 219.

²³ Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika: (o ľudovej slovesnosti).* Bratislava: Zmena, 1982, s. 21.

archaičnost, „kmenovou svébytnost“ lidové kultury, [který] nerozlišoval progresivní a regresivní prvky tradice. [...] Reprezentanti progresivního proudu vycházeli z kritického hodnocení tradic lidové kultury, zavrhovali tzv. svéráz a usilovali o ústrojně a citlivě využívání a včleňování lidového umění do kontextu poválečného života.“²⁴

Spolu s rozšířením záberu folkloristiky je v súčasnosti aj záujem o stav a vývoj folklóru súčasťou širšieho záujmu o celú kultúru, o jej obsah, premeny a miesto v živote dnešnej spoločnosti. Folklor teda, podľa P. Janečka, nemusí byť len prežitkom, nefunkčným pozostatkom zaniknutých štádií kultúrneho vývoja, ani historickým dokladom dávnej vidieckej spoločnosti.²⁵ Ak sa na to pozrieme z pohľadu V. Frolca, môžeme povedať, že dnes prevláda druhý – progresívny smer.

Názory na to, ako chápať termín "súčasný" folklór, nie sú jednotné. Ide o rozpor medzi "novým folklórom" a medzi "tradičným" folklórom, ktorý v menej alebo viac zmenených formách žije aj dnes. Niektorí bádatelia, podľa O. Sirovátka, obmedzujú súčasný folklór len na javy „zcela nové, netradiční, neboť právě v nich se podle jejich mínění jednoznačně promítají rysy současnosti a soudobého vývoje lidové tradice jako nová kvalita, zatímco "tradiční" folklór nazírají jako reziduum nebo dědictví minulosti, jehož existence se pouze prodlužuje do přítomnosti.“²⁶

Ja sa prikláňam k názoru V. Guseva, ktorý tieto dva termíny neoddeľuje a k súčasnému folklóru priraduje aj folklór tradičný. „Ne však všechno folklórní dědictví jako celek, nýbrž tu skutečně žijou jeho část, která se obnovuje, aktualizuje a spojuje s pevnými prvky lidového života, organicky existuje v každodenním životě lidových mas, uspokojuje jejich duševní potřeby a bezprostředně vyjadřuje jejich názory, psychologii a estetický vkus.“²⁷ Folklór teda chápem ako prejavy ľudovej kultúry, ktoré sú stále živé, pričom môžu, ale nemusia odkazovať k minulosti. Jeho nositeľmi a tvorcami môže byť akákoľvek spoločenská skupina, definovaná nie len etnicky a regionálne, ale aj generačne alebo profesne.²⁸

²⁴ Frolec, V.: *Prostá krása: deset kapitol o lidové kultuře v Čechách a na Moravě*. Praha: Vyšehrad, 1984, s. 262.

²⁵ Janeček, P.: *Folklor jako sociální produkt. Subkultury a malé sociální skupiny jako prostředí šíření současného folkloru*. In: Janeček, P. (ed.): *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 7.

²⁶ Sirovátka, O.: *K současnému stavu folklóru*. Národopisné aktuality 2, 1974, s. 87.

²⁷ Ibid.

²⁸ Janeček, P.: *Folklor jako sociální produkt. Subkultury a malé sociální skupiny jako prostředí šíření současného folkloru*. In: Janeček, P. (ed.): *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 8.

2. 3. Folklorizmus

Termín folklorizmus bol zavedený 1962 H. Moserom a neskôr rozšírený H. Bausingerom ako „*zprostředkování a předvádění lidové kultury z druhé ruky resp. život lidové kultury v novém kulturním a společenském systému, kde plní netradiční funkci.*“²⁹ Pokiaľ sa tieto prejavy v niektorých regiónoch udržiavajú, nesú zábavnú a estetickú funkciu (divadelnosť, ktorá sa štruktúrou približuje k umelému divadlu). Pôvodné funkcie ako magická, ochranná, plodná či hospodárska, sú buď druhoradé alebo už vôbec nie sú prítomné.³⁰

V nadväznosti s tým sa niekedy hovorí o folklorizme ako o „druhotnom“, „sekundárnom“ folklóre, o „druhej“ existencii folklóru. To „druhé“ je nutné chápať v protiklade k prvotnému, primárnemu životu folklóru.³¹ Aj H. Moser a H. Bausinger chápali vzťah folklóru a folklorizmu v opozícii, teda v tom zmysle, že zmenou kontextu existencie javu sa fundamentálne mení jav samotný. Inak povedané: folklór bol považovaný sa „originál“ (= s pozitívnou konotáciou) a folklorizmus – „podanie folklóru z druhej ruky“ ako jav s negatívnou konotáciou.³²

Toto rozlíšenie na primárny a sekundárny folklór vychádza od nemeckého etnomuzikológa W. Wiory, ktorý taktiež rozlišuje medzi bytím (Dasein) a životom (Leben). Vlastná ľudová pieseň má podľa neho prvotný život (Leben). Druhá, sekundárna existencia ľudovej piesne, už nie je „život“ piesne, ale jej „bytie“ (Dasein). Ale v určitých prípadoch môže opäť nadobudnúť vlastnosti skutočného života.³³ V živom fungovaní kultúry teda tieto dva pojmy nestoja v opozícii, ale tvoria dynamický systém, a tak javy kultúry, včlenené do procesov folklorizmu, môžu folklórnu tradíciu revitalizovať či inovovať.³⁴

2. 4. Folklorne hnutie

Jeden zo znakov folklorizmu je uvedomelá, zámerná starostlivosť o folklór, pestovanie folklóru a ľudovej kultúry v modernej kultúre súčasnej spoločnosti. Folklorizmus prebieha

²⁹ Bausinger, H.: „Folklorismus“ jako mezinárodní jev. *Národopisné aktuality* 7, 1970, s. 217.

³⁰ Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika: (o ľudovej slovesnosti)*. Bratislava: Zmena, 1982, s. 145.

³¹ Holý, D. – Sirovátka, O.: *O folklóru a folklorismu. Terminologická rozprava na 14. etnomuzikologickém seminári ve Strážnici konaném 19. - 21. 11. 1984.* *Národopisné aktuality* 2, r. 22, 1985, s. 79.

³² Hlôšková, H.: *Folklór a folklorizmus (K terminológii a koncepciám v aktuálnom diskurze)*. *Etnologické rozpravy* 1, r. 12, 2005, s. 17.

³³ Holý, D. – Sirovátka, O.: *O folklóru a folklorismu. Terminologická rozprava na 14. etnomuzikologickém seminári ve Strážnici konaném 19. - 21. 11. 1984.* *Národopisné aktuality* 2, r. 22, 1985, s. 80.

³⁴ Hlôšková, H.: *Folklór a folklorizmus (K terminológii a koncepciám v aktuálnom diskurze)*. *Etnologické rozpravy* 1, r. 12, 2005, s. 23.

pomocou organizovaných prostriedkov a v inštitucionalizovaných formách³⁵, teda aj prostredníctvom činnosti folklórnych súborov.

Folklórne hnutie je v podstate od svojho vzniku späté s dobovým politickým kontextom, ktorým bolo viac či menej ovplyvňované.³⁶ Vznik takzvaného organizovaného folklórneho hnutia u nás je v odbornej literatúre spojovaný s povojnovým obdobím. M. Pavlicová a L. Uhlíková však uvádzajú, že mohutný povojnový vývoj v tejto oblasti plynule nadväzoval na tendencie z prvej republiky a dokonca aj na počiny, ktoré sa uskutočnili v čase druhej svetovej vojny.³⁷ Socialistické zriadenie rozpoznalo už v začiatkoch perspektívu a politickú hodnotu folklórneho hnutia, plánovito ho podporovalo a ideovo usmerňovalo.³⁸ Typickým prejavom režimu v tejto sfére, tak ako aj v iných kultúrno-spoločenských oblastiach, bola cenzúra.³⁹

Aj keď pohľad na vývoj folklórneho hnutia v období 1948 – 1989 nie je v odborných kruhoch jednoznačný a často je podrobovaný kritike, stotožňujem sa s M. Pavlicovou a L. Uhlíkovou, ktoré uvádzajú: „*Folklorní hnutí, podobně jako jiné oblasti zájmové umělecké činnosti v tehdejší socialistickém systému, navenek naplňovalo oficiální společenské potřeby [...], nemohlo však existovat bez naplňování potřeb osobních – sdružovat se, bavit se v kruhu spřízněných lidí, rozvíjet lidové tradice a něco nového vytvářet. Nakolik je tento mechanismus fungování folklorního hnutí podstatný, ukazuje i vývoj po roce 1989 – společenské kontexty se proměnily, ale folklorní hnutí je nadále silným proudem současné kultury.*“⁴⁰

Nespochybniteľným faktom je, že veľké množstvo folklórnych súborov a festivalov založených v tomto období funguje dodnes a teší sa značnej popularite.

3. Metodológia

3. 1. Terénny výskum

Vo svojej práci si všímam vplyv folklórneho súboru na udržiavanie folklórnych tradícií⁴¹ na dedine. Kľúčový zdroj informácií sú pre mňa materiály z vlastného terénneho výskumu.

³⁵ Holý, D. – Sirovátka, O.: *O folklóru a folklorismu. Terminologická rozprava na 14. etnomuzikologickém seminári ve Strážnici konaném 19.-21.11.1984.* Národopisné aktuality 2, r. 22, 1985, s. 78.

³⁶ Pavlicová, M. – Uhlíková L.: *Folklorismus v historických souvislostech let 1945-1989 (Na příkladu folklorního hnutí v České republice.* In: Vondrušková A.: *Od folkloru k folklorismu: slovník folklorního hnutí v Čechách.* Strážnice: Ústav lidové kultury, 2000, s. 187.

³⁷ *Ibid.*, s. 188.

³⁸ Zálešák, C.: *Folklórne hnutie na Slovensku.* Bratislava: Obzor, 1982, s. 11.

³⁹ Pavlicová, M. – Uhlíková L.: *Folklorismus v historických souvislostech let 1945-1989 (Na příkladu folklorního hnutí v České republice.* In: Vondrušková A.: *Od folkloru k folklorismu: slovník folklorního hnutí v Čechách.* Strážnice: Ústav lidové kultury, 2000, s. 192.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 194.

⁴¹ *Dalej len tradícia.*

Výskum prebiehal v dvoch rusínskych dedinách severovýchodného Slovenska – v obci Kurov Bardejovského okresu a v obci Vyšný Orлік v okrese Svidník. V prvej z nich folklórny súbor pôsobí, v druhej (už) nie.⁴² Pri výskume bol zvolený deduktívny postup⁴³ s dopredu stanovenou hypotézou, že folklórny súbor pomáha pri revitalizácii tradícií. Analýzou zozbieraných dát a údajov je v práci táto hypotéza potvrdená alebo vyvrátená.

Motiváciou pri výbere lokalít Kurov a Vyšný Orлік boli osobné dôvody, a síce, že z oboch pochádzajú moji starí otcovia. V daných obciach mám časť vzdialenej rodiny a rodinných známych, čo mi, samozrejme, veľmi uľahčilo prístup do terénu. V týchto obciach som v minulosti bola len párkrát a s obyvateľmi ani lokálnymi reáliami som nemala skoro žiadnu skúsenosť. Ale fakt, že sa považujem za Rusínku, ovládam rusínsky dialekt, poznám tradície, kultúru a mentalitu regiónu spôsobilo, že som mala možnosť vstúpiť do skúmaného prostredia čiastočne ako insider.

Ako píše M. Pfliegerová, konštrukcia pozície výskumníka ako nezaujatého pozorovateľa, ktorý sa snaží vstúpiť do terénu v neutrálnej pozícii, znamená rezignáciu na najdôležitejší potenciálny analytický nástroj, teda vedomie vlastného Ja.⁴⁴ Výskumník v rámci etnologického výskumu vstupuje do „*intersubjektívnych negociácií podobne jako ostatní zúčastnění se svými vlastními významy a zájmy, jež se zákonitě dostávají do střetu s významy a zájmy jeho protějšku.*“⁴⁵ Ak je výskumníkova subjektívna skúsenosť podrobená dôkladnej reflexívnej analýze, môže byť využitá ako účinný metodologický nástroj.⁴⁶ Preto som sa pri pobyte v teréne a zbere dát snažila využiť pozíciu insidera vo svoj prospech.

Z hľadiska druhu terénneho výskumu sa jedná o regionálny výskum, cieľom ktorého je získanie plošného obrazu tradícií v dvoch vybraných lokalitách daného regiónu v určitej etape ich vývoja. Dôležitou súčasťou analýzy a interpretácie je diachrónny prístup a porovnanie stavu v jednotlivých lokalitách.⁴⁷ Pre hlbšie pochopenie toho, ako v daných lokalitách vnímajú tradíciu, ako sa obmieňa, aký je vzťah dedina – tradície – súbor a pod. som

⁴² Podrobne o obciach a súboroch v kapitolách 4. 1. 1. *Folklórny súbor Kurovčan* a 4. 2. 1. *Folklórne aktivity v obci*.

⁴³ Janeček, P.: *Etnografický výzkum*. In: Doušek, R. a kol.: Úvod do etnologického výzkumu. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 52.

⁴⁴ Pfliegerová, M. – Malina, J. (ed.): *Panorama antropologie biologické – sociální – kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. 31, *Antropologie subjektivity*. Brno: Nadace Universitas, 2007, s. 68.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Toncrová, M – Uhlíková L.: *Terénní výzkum etnokulturních tradic: Metodologická příručka*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014, s. 36.

aplikovala typ kvalitatívneho výskumu. Opakovaný výskum prebiehal približne dva týždne v jeseni 2014 a necelý týždeň v lete 2015.

Podrobne pozorujem jednu obyčajovú tradíciu, a síce svadobný obrad, či už pri reálnej príležitosti súčasných obyvateľov alebo scénickú prezentáciu tradičnej svadby prezentovanú folklórnou skupinou. Keďže detailne skúmam jeden prípad, uplatňujem prístup prípadovej štúdie (tzv. *case study*). V prípadovej štúdii zbierame veľké množstvo dát od jedného alebo mála jedincov. Ide tu o zachytenie zložitosti prípadu, o popis vzťahov v ich súvislosti.⁴⁸ Yin definuje prípadovú štúdiu ako „*strategii pro zkoumání předem určeného jevu přítomnosti v rámci jeho reálného kontextu, a to zvláště když hranice mezi jevem a kontextem nejsou zcela jasné*“.⁴⁹ Pri analýze a interpretácii dát som sa snažila uplatniť tento prístup, vychádzajúci z vedeckého realizmu, a získané dáta relatívne a objektívne popísať.⁵⁰

3. 1. 1. Metódy a techniky výskumu

V teréne bolo pre mňa kľúčové získať od informátorov nepriame pramene⁵¹, a síce audiovizuálne záznamy zo svadiieb a vystúpení súboru. Aby som jednotlivé svadby zaradila do kontextu, doplnila som výskum metódou pološtruktúrovaných rozhovorov.⁵²

3. 1. 1. 1. Audiovizuálne záznamy

Získané nahrávky v práci detailne analyzujem v niekoľkých rovinách. Hľadám analogické a odlišné prvky medzi jednotlivými svadbami v jednej lokalite, všimam si premenu svadby v čase (porovnávam súčasné svadby z nahrávok s tradičnou rusínskou svadbou, zachytenou folkloristami v literatúre) a porovnávam tento obrad v oboch lokalitách. Okrem toho si všimam, do akej miery súbor/absencia súboru vplýva na jednotlivé svadobné obrady.

3. 1. 1. 2. Pološtruktúrované rozhovory

Ku každej nahrávke zo svadby som si určila informátora (mohol to byť ženích, nevesta, iný rodinný príslušník a pod.), pričom som použila metodiku reťazového výberu.⁵³ Pri rozhovoroch som mala dopredu pripravené okruhy otázok a tém, ktoré som obmieňala

⁴⁸ Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012, s. 102.

⁴⁹ Ibid, s. 106.

⁵⁰ Som si pritom vedomá hraníc reflexivity. Viac vid'...: Pfliegerová, M. – Malina, J. (ed.): *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. 31, *Antropologie subjektivity*. Brno: Nadace Universitas, 2007.

⁵¹ Janeček, P.: *Folklor jako sociální produkt. Subkultury a malé sociální skupiny jako prostředí šíření současného folkloru*. In: Janeček, P. (ed.): *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 29.

⁵² Toušek, L.: *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. In: Hirt, T. a kol.: *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2012, s. 64.

⁵³ Ibid, s. 58.

a doplňovala podľa prirodzeného priebehu dialógu. Prvým okruhom otázok boli otázky týkajúce sa folklórnych tradícií. Pýtala som sa na to, aký majú respondenti vzťah k folklóru, či navštevujú/navštevovali folklórny súbor, prečo je podľa nich dôležité udržiavať tradície a pod. V obci Kurov som sa snažila zistiť, akú úlohu v tomto vzťahu zohráva folklórny súbor. V obci Vyšný Orlík ma zaujímalo, či obyvateľom absencia súboru nejakým spôsobom vadí a ako sa to prejavuje. Ďalšie otázky boli zamerané na etnickú sebeidentifikáciu respondentov. Opäť ma zaujímalo, do akej miery sa môže súbor podieľať na vytváraní etnickej identity. Posledný okruh otázok sa týkal svadobného obradu. Tu som zisťovala údaje, ktoré som sa z audiovizuálnych záznamov nemohla dozvedieť.⁵⁴

⁵⁴ Ukážka jedného prepisu rozhovoru s informátorom sa nachádza v prílohe č. 1, ostatné prepisy rozhovorov sú uložené v archíve autorky.

4. Praktická časť

4. 1. Kurov

Prvou skúmanou obcou je obec Kurov Bardejovského okresu severovýchodnej časti Slovenska. Prvá zmienka o Kurove je z latinskej listiny z roku 1332, kedy má obec rímskokatolíckeho kňaza. Koncom 16. storočia v rámci tzv. *valašskej (pastierskej)* kolonizácie do Kurova prichádza rusínske pravoslávne obyvateľstvo z územia dnešnej Ukrajiny. V Úradnom lexikóne osád Uhorska z roku 1773 je obec predstavená ako *zmiešaná slovensko-rusínska*. Pri náboženskom súpise obyvateľstva z roku 1806 je obec vedená ako *gréckokatolícka s rusínskym jazykom kázni*.⁵⁵

Čo sa týka národnostného zloženia, podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011 máme nasledovné údaje: z 590 trvalo bývajúcich obyvateľov sa 457 hlási k slovenskej národnosti, 107 k rusínskej a 11 k ukrajinskej. Z celkového počtu obyvateľov 382 považuje za svoj materinský jazyk slovenský, 187 rusínsky a 9 ukrajinský.⁵⁶ Výsledky podľa náboženského zloženia nám ukazujú také čísla: 256 obyvateľov sa hlási k pravoslávnenému, 254 ku gréckokatolíckemu a 37 k rímskokatolíckemu vierovyznaniu. V súčasnosti sú v obci tri chrámy – rímskokatolícky, gréckokatolícky a pravoslávny.⁵⁷

V obci vyvíja aktívnu činnosť Telovýchovná jednota Odboj, Zväz požiarnej ochrany, Zväz protifašistických bojovníkov, Združenie poľovníkov, Jednota dôchodcov, Folklórny súbor Kurovčan, funguje tu materská a základná škola. Obec je mimoriadne kultúrne, spoločensky aj folklórne aktívna a počas roka organizuje viacero podujatí: v čase fašiangov – ples; v letnom období, v čase, kedy sa v minulosti oslavoval sviatok *Rusaľa (Trijcja, Zeleni svjata)* – športový deň pre dôchodcov; na sviatok sv. Jána organizuje posedenie pri vatre; počas Vianoc chodia po dedine koledníci; na Nový rok sa organizuje Silvestrovska zabíjačka a pod. Okrem toho, každý druhý rok v obci prebieha Medzinárodný festival národnostných a etnických menšín „*Svet pod Kyczerou – svet prišiel do Kurova*“. V obci je amatérske múzeum, zriadené členom súboru. Zo záujmových organizácií je pre moju prácu dôležitý hlavne Folklórny súbor Kurovčan, o ktorom sa na tomto mieste bližšie zmienim.

⁵⁵ Mušinka, M. – Mušinka, A.: *Národnostná menšina pred zánikom?: štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov: Spoločnosť pre výskum a rozvoj minoritných skupín – Minoritas, 2011, s. 82.

⁵⁶ Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné z: http://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home!/ut/p/b1/04_Sj9CPykyssy0xPLMnMz0vMAfGjzOIDzT0tnJwMHQ0s_IJcDTxDHAPcg7xMDA1MTIEKIoEKDHAARwNC-sP1o8BKnN0dPUzMfQwMLHzcTQ08HT1CgywDjY0NHI2hCvBY4eeRn5uqX5AbYZB14qgIAL9TbiU!/dl4/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/, cit. 5. 7. 2015.

⁵⁷ Etnickej identite mojich informátorov sa venujem v kapitole 4. 4. *Etnická identita*.

4. 1. 1. Folklorný súbor Kurovčan

FS Kurovčan vznikol v roku 1969. Zakladateľmi súboru boli manželka Mária a Ján Popovcoví, ktorí v obci Kurov pôsobili zároveň ako učiteľia a venovali sa práci s mládežou. Jadrom kolektívu bola estrádna skupina, ktorá pracovala pri miestnom SZM. Prvý úspech dosiahol súbor už v roku 1971 v Bardejove na okresnej súťaži tanečných súborov, kde obsadil druhé miesto. V roku 1974 začal so súborom spolupracovať folklorista a etnológ M. Mušinka, ktorý prišiel s myšlienkou, aby sa súbor zamerlal výlučne na miestne piesne, tance a obyčaje. Na základe folkloristických výskumov z obce napísal pre súbor scenáre všetkých doteraz prezentovaných pásiem, napríklad *Pastyrské Rusaľa*, *Hyškaňa*, *Lamančák*, *Puščaňa*, *Prijmaňa za paribka*, *Pri Majuri*.⁵⁸ Jednotlivé pásma nie sú len štylizované úpravy piesní a tancov. Svoje miesto v nich má aj hovorené slovo a miestne zvyky. Pre moju prácu je kľúčové svadobné pásmo – *Kurivské vešill'a*, ktoré v skrátenej forme ukazuje priebeh tradičného svadobného obradu s dôrazom na lokálne zvyky a piesne.

M. Mušinka má na súbor veľký vplyv. Okrem toho, že napísal všetky pásma, je doteraz iniciátorom rôznych prvotných impulzov spojených so súborom. Vďaka nemu sa súbor zúčastnil rôznych festivalov doma aj v zahraničí, napríklad festivalu v Strážnici, v Rožnove pod Radhoštem (Česko), v Užhorode (Ukrajina), Ždyni a Tyličí (Poľsko), vo Východnej, Svidníku, Kamienke (Slovensko). Kurovčan sa zúčastnil aj mnohých okresných a krajských prehliadok záujmovej umeleckej činnosti a rôznych obvodových festivalov. Skupina viackrát vystupovala v rozhlase a televízii, z ktorých boli vytvorené zvukové nahrávky *Pastierske nôtty*, či filmové dokumenty *Let' môj vienok zelený* a *Cesty za folklórom*.⁵⁹ Z iniciatívy M. Mušinku nadviazal súbor spoluprácu s rusínsko-srbskou dedinou z oblasti Vojvodiny.⁶⁰ Vďaka nemu bol pri príležitosti 20. výročia založenia súboru vydaná samostatná publikácia *Repertoár folklórneho súboru Kurovčan*.⁶¹ Súbor pracuje do dnešných dní. V súčasnosti je jeho vedúcim syn manželov Popovcových – Ivan so svojou manželkou Janou.

4. 2. Vyšný Orlík

Ďalšou skúmanou lokalitou je obec Vyšný Orlík v okrese Svidník severovýchodnej časti Slovenska. Prvá zmienka o obci pochádza z roku 1414, kedy obec patrila panstvu Makovica. V 16. storočí je v obci pravoslávna cerkev s farárom. V Úradnom lexikóne osád Uhorska

⁵⁸ Zo súkromného archívu informátorky K3.

⁵⁹ Mušinka, M.: *Kurov v minulosti a dnes*. Prešov: Fundácia Karpaty, 2002, s. 121.

⁶⁰ Ibid, s. 122.

⁶¹ Mušinka, M.: *Repertuár folklórneho kolektívu „Kurivčan“*. Prjašiv: Dukľanská tiskárňa, 1989.

z roku 1773 je obec predstavená ako *čisto rusínska*. Pri náboženskom súpise obyvateľstva z roku 1806 je vedená ako *gréckokatolícka s rusínskym jazykom kázní*.⁶²

Z oficiálnych údajov so sčítania obyvateľstva z roku 2011 o národnostnom zložení obce sa z 379 trvalo bývajúcich obyvateľov 213 hlási k slovenskej národnosti, 100 k rusínskej a 17 k ukrajinskej. Z celkového počtu obyvateľov 179 považuje za svoj materinský jazyk rusínsky, 126 slovenský, a 5 ukrajinský. Výsledky podľa náboženského zloženia ukazujú takéto údaje: 185 obyvateľov hlási k pravoslávne, 132 ku gréckokatolíckemu a 20 k rímskokatolíckemu vierovyznaniu.⁶³ V súčasnosti sú v obci dva chrámy – gréckokatolícky a pravoslávny.

Do roku 1989 v obci aktívne pracovali takéto spoločenské organizácie: Dobrovoľná požiarna ochrana – hasiči, Československý červený kríž, Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich, Zväz protifašistických bojovníkov, Telovýchovná jednota, Slovenský zväz žien, Poľovnícke združenie Kalinec a pod.⁶⁴

4. 2. 1. Folklorne aktivity v obci

V minulosti bola obec folklórne aktívna. Od 40. rokov pôsobila v obci rodinná ľudová kapela Humeníkovcov. Zakladateľom kapely bol Ján Humeník, ktorý hral na kontrabas. Ďalší členovia boli jeho synovia Jozef (huslista-primáš), Michal (kontra) a zať Andrej Závoda (druhé husle). Príležitostne s nimi hral ďalší syn Jána Humeníka – Ivan a spievala dcéra Helena. Niekedy so sebou brávali hrať cigánskych muzikantov z Kečkoviec.⁶⁵ Neskôr začali hrať s akordeonistom, klarinetistom a cimbalistom. Kapela hrala na svadbách a ľudových zábavách a bola známa v širokom okolí. Vystupovala na Festivale Rusínov-Ukrajincov vo Svidníku a niekoľkokrát v národnostnom vysielaní v rádiu. Základom repertoáru Humeníkovcov bol miestny folklór. V 60. rokoch boli členovia kapely pri založení folklórneho súboru Karpatánin v Prešove a v prvých rokoch jeho existencie ho aj sprevádzali.⁶⁶

⁶² Mušinka, M. – Mušinka, A.: *Národnostná menšina pred zánikom?: štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov: Spoločnosť pre výskum a rozvoj minoritných skupín – Minoritas, 2011, s. 552.

⁶³ Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné z: http://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home!/ut/p/b1/04_Sj9CPykyssy0xPLMnMz0vMAfGjzOIDzT0tnJwMHQ0s_IJcDTxDHAPcg7xMDA1MTIEKIoEKDHAARwNC-sP1o8BKnN0dPUzMfQwMLHzcTQ08HT1CgywDjY0NHI2hCvBY4eeRn5uqX5AbYZB14qgIAL9TbiU!/dl4/d5/L2dBIS9nQSEh/, cit. 5. 7. 2015.

⁶⁴ 75 rokov DHZ Vyšný Orlík, s. 14.

⁶⁵ Čižmár, I.: *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 164.

⁶⁶ Mušinka, M.: *I rusyny mali muzyčni kapely! Do nedožitoho 90-ričča narodnoho muzykanta Ivana Humenyka z Vyšného Orlyka*. Nove žytt'a, 1993, č. 44, s. 7.

Pri organizácii Slovenského zväzu žien bola v roku 1972 založená ženská spevácka skupina Orličanka (Verlišanka). Repertoár skupiny tvorili miestne ľudové piesne a zvyky. Skupina so svojím programom vystúpila na viacerých podujatiach, medziiným aj na festivale vo Svidníku alebo v obci Veľký Bočkov na Ukrajine. Členky súboru sa pravidelne zúčastňovali prehliadky rusínskych a ukrajinských piesní Makovická struna v Bardejove. Organizačným vedúcim bola Ľuba Kravčúková, umeleckým vedúcim Andrej Duleba.⁶⁷ Počas svojej aktívnej činnosti nahrala skupina spoločne s mužskou speváckou skupinou z Vyšného Mirošova pre národnostné vysielanie pásmo Makovickej svadby, ktorá bola niekoľkokrát odvysielaná v Slovenskom rozhlase.⁶⁸ Podľa slov informátorky VO1 je v dedine dodnes zvykom vysielat túto nahrávku v dedinskom rozhlase, pokiaľ sa u niekoho v obci koná svadba.

Po roku 1989 došlo k zániku skupiny, rovnako ako prevažnej väčšiny dedinských organizácií. Funkčnými zostali len Základná organizácia Dobrovoľných hasičov a Telovýchovná organizácia.⁶⁹ V obci dodnes pracuje základná a materská škola. V porovnaní s Kurovom je v súčasnosti obec oveľa menej aktívna (kultúrne-spoločensky aj folklórne). V období fašiangov sa v obci organizuje Vyšnoorlický ples a v mesiaci máj sa každoročne uskutočňuje výstup na horu Makovica.⁷⁰ Podľa slov informátorov v období sviatku sv. Jána organizuje mládež za dedinou posedenie pri vatre. V teréne som sa stretla s obyvateľkou obce, ktorá sa venuje tkaniu kobercov na krosnách.

4. 3. Svadba

V Národopisnej encyklopédii Čiech, Moravy a Sliezska je svadba definovaná ako „*rodinný svatební ceremoniál, komplex náboženských, mytologických a právnych zvyklostí doprovázených vstup do manželství. Tradiční svatba, reprezentovaná selskou svatbou, spadá svým původem do obyčejového práva, tj. všeobecně platné právní normy předkřesťanské společnosti, která pokládala svatbu za jediný svatební rituál potvrzující manželský svazek.*“⁷¹ (podobne vid'. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska⁷²)

A. Gennep zaradil svadbu medzi prechodové rituály, teda rituály, ktoré sú prostriedkom zmeny spoločenského postavenia. Prostredníctvom svadby prechádza jedinec z jednej životnej etapy do etapy druhej, teda z detstva do dospelosti. Podľa autora majú významné

⁶⁷ Zo súkromného archívu informátorky VO1.

⁶⁸ 75 rokov DHZ Vyšný Orлік, s. 14.

⁶⁹ Ibid, s. 18.

⁷⁰ Z kroniky obce Vyšný Orлік.

⁷¹ Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 3 sv., s. 995.

⁷² Botík, J. (ed.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda, 1995. 2 zv., s. 212.

životné prechody, medzi nimi aj svadba, univerzálnu schému: odlúčenie (preliminalita), pomedzie (liminalita) a prijatie (postliminalita). Medzi tieto rituály radí okrem svadby aj narodenie a smrť, avšak svadba je jediným rituálom, ktorého aktéri vystupujú ako aktívna súčasť.⁷³

Výskum svadby a svadobných obradov nie je výlučnou záležitosťou folkloristiky. Zaujímajú sa o ňu aj obory ako kultúrna antropológia, sociológia, právna história, kultúrne dejiny. Viacerí bádatelia vnímajú svadbu s tradičnými prvkami ako predstavenie ľudového divadla. Do ľudovej hry ju zaradil už Č. Zíbrt, ktorý vydal prácu *Staročeská svatba s podtitulom Národopisná scéna o 10 oddílech*.⁷⁴ Svadobný obrad treba skúmať komplexne. Je to súhrn obradových dejov, monológov, dialógov a polyológov, taktiež choreografických elementov – chorovodov, tancov a hier, sprevádzaných piesňami a hudbou. Je to dlhotrvajúci slávnostný ceremoniál, ktorý sa skladá z mnohých scén a výstupov.⁷⁵

Pre svadobný obrad je charakteristická polyfunkčnosť. Keďže mnohé pôvodné funkcie, napríklad magická a náboženská, prežívajú v pasívnej pamäti ľudí, často v nich už nevidíme racionalitu. Mnoho funkcií – sociálna, ekonomická, združovacia, integrujúca – je však aktuálnych aj dnes. Prevyšujú však zábavná, estetická, emocionálna, reprezentatívna funkcia.⁷⁶

Svadbe, tak ako aj iným rodinným obradom, sa pripisuje synkretická a syntetická povaha. Piesne dávajú zmysel len s obradmi a naopak. V opačnom prípade sa stráca sémantická povaha.⁷⁷ Často býva pôvodný význam mnohých tradičných javov zastretý. Je dôležitá neustála analýza literárnych zdrojov a opakované terénne výskumy, vďaka ktorým je možné zachytiť súčasné premeny daného obradu, v ktorých dochádza k syntéze tradičných prvkov s novými, a tým k neustálemu formovaniu modelu svadobného obradu.

Svadobný obrad formovali počas historického vývoja taktiež rôzne inštitúcie (svetské, cirkevné), ale aj rad faktorov zo sféry hospodárskej, sociálnej, kultúrnej, ideologickej, či vplyvy jednotlivcov (farári, učitelia). V neposlednom rade taktiež aktuálna móda. Výsledkom toho je komplikované navrstvenie obyčají rôzneho obsahu a času, z ktorých sa skladá model

⁷³ Van Gennep, A.: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

⁷⁴ Zíbrt, Č.: *Staročeská svatba. Národopisná scéna o 10 oddílech*. Praha: Besední pořady, 1929.

⁷⁵ Lanovyk, M. B. – Lanovyk, Z. B.: *Ukrajins'ka usna narodna tvorčist'. Navčal'nyj posibnyk*. Kyjiv: Znanňa-Pres, 2006, s. 197.

⁷⁶ Sirovátka, O.: *Otázky výzkumu svatebních obyčejů*. In: Frolec, V. (eds.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 26.

⁷⁷ Beneš, B.: *Divadelní prvky svatebního obřadu*. In: Frolec, V. (ed.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 45.

tradičnej svadby. K tomu sa pripisuje veľká lokálna a regionálna variabilnosť. Preto je ťažké všeobecné teoretické delenie aplikovať na každú svadbu. Štruktúra základných zložiek by sa však mala zhodovať v celom slovanskom svete.⁷⁸

4. 3. 1. Tradičná rusínska svadba

Svadba bola v minulosti dôležitou súčasťou duchovnej kultúry Rusínov. Odrážajú sa v nej nielen pohľady na sobáš, rodinu a rodinné vzťahy v určitej historickej etape, ale odкрýva sa aj celkový charakter etnika a jeho pohľad na svet. Základná podstata regionálnej rusínskej svadby a jej štruktúrno-obradové komponenty sú charakteristické pre celoukrajinský obrad. Sú však prítomné určité lokálne odlišnosti, ktoré sú spojené s dlhodobou izoláciou tohto regiónu od materskej krajiny Karpatmi a štátnymi hranicami, čím došlo k prebratiu slovenských a poľských prvkov.⁷⁹ V tradičnej rusínskej svadbe nájdeme pradávné rituálne a ideologické reálie, morálno-etické zásady a normy národného zvykového práva Ukrajincov. V celku sú všetky deje zamerané na rituálne zasvätenie manželstva a magické zachovanie ďalšieho rodinného a hospodárskeho života novej rodiny.⁸⁰

Najstaršie zmienky o ľudovej svadbe východoslovenských Rusínov nachádzame v prácach I. Fogorasyho z konca 18. a začiatku 19. storočia.⁸¹ Podrobnejším regionálnym popisom svadiieb sa zaoberali, ako spomína M. Mušínska, V. Hnaťuk, Slyvka-Syl'vaj alebo P. Bogatyrev.⁸² Z novších prác venovaných tejto tematike spomeniem práce *Narodne vesilla* od I. Kaliňáka⁸³, monografiu I. Čižmára *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*⁸⁴ alebo príspevok M. Mušínsku s názvom *Vesilla* v dvojdielnej publikácii *Lemkivščina*⁸⁵. Primárne vychádzam z prác posledných dvoch autorov.

4. 3. 1. 1. Pribeh tradičnej rusínskej svadby

Podľa chronologického zoradenia je prijaté deliť svadobný obrad na tri etapy: predsvadobná, svadobná a posvadobná etapa. Rovnako ako v ukrajinskej tradícii, tak aj v rusínskej svadbe, prvej etape odpovedajú pytačky v rodine potenciálnej nevesty, zásnuby a príprava oboch

⁷⁸ Leščák, M.: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996, s. 10.

⁷⁹ Cymbal, T.: *Istorija zapysu lemkiivs'koho vesilla*. Dostupné z: <http://ruh.znaimo.com.ua/index-4731.html?page=2>, cit. 11. 7. 2015.

⁸⁰ Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkiivs'ke vesilla*. Dostupné z: <http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkiivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.

⁸¹ Čižmár, I.: *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 37.

⁸² Mušínska, M.: *Archaické a inovačné prvky v súčasnom svadobnom obrade východného Slovenska*. In: Frolec, V. (ed.): *Svatebný obrad: súčasný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 170.

⁸³ Kalyňak, I.: *Narodne vesilla (Selo Rivne Svydnyc'koho okruhu)*. Prešov, 1979.

⁸⁴ Čižmár, I.: *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006.

⁸⁵ Mušínska, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kultúra*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv.

rodín na svadobnú ceremóniu. Druhá etapa – samotná svadba – tvorí odlúčenie snúbencov od slobodnej mládeže a uzákonenie manželstva. Posledná fáza predstavuje prijímanie mladomanželov do kruhu dospelých a akt tvorenia vlastnej rodiny.

Pri opise svadobného obradu ako druhu ľudového divadla sa inšpirujem schémou B. Beneša z článku *Divadelní prvky svatebního obřadu*⁸⁶, ktorú prispôsobujem lokálnemu variantu.

Schéma rusínskeho svadobného obradu

Predsvadobná časť

1. priezvedy
2. pytačky
3. *vuhlyny*
4. zásnuby
5. ohlášky
6. pozývanie hostí na svadbu
7. upratovanie, varenie a pečenie, zdobenie domov, vozov, koní, prinášanie darov
8. dievocká a mládenecká rozlúčka

Prvá svadobná časť – pred príchodom mladej do domu mladého

1. pochod svadobného sprievodu do domu mladej
2. vyjednávanie o nevestu
3. odobierka
4. sobáš
5. hostina v dome mladej
6. lúčenie mladej so svojou rodinou
7. presun mladej do domu mladého

Druhá svadobná časť – po príchode mladej do domu mladého

1. prijatie mladej rodinou mladého
2. hostina v dome mladého

⁸⁶ Beneš, B.: *Divadelní prvky svatebního obřadu*. In: Frolec, V. (ed.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 47.

3. ukladanie na lôžko
4. znímanie vienka
5. čepčenie
6. radový tanec
7. rituálna očista
8. príchod rodiny mladej do domu mladého

Posvadobná časť

1. *popraviny* a rozväzovanie zástavy

4. 3. 1. 1. 1. Aktéri svadobného obradu

V tradičnom svadobnom obrade je veľké množstvo účastníkov, pričom každý prítomný má dopredu určenú rolu. Medzi aktívnych aktérov patria ženích a nevesta, rodičia, starosta, oddavca, zástavník, svatky, družbovia, družičky, hudobníci. K pasívnym zúčastneným patria svadobní hostia a obecenstvo, t.j. príbuzní a priatelia priamo nezúčastnení.

K hlavným aktérom patrí jednoznačne ženích (*mlodyj*) a nevesta (*molodycja, mloda*). Atribútmi nevesty je vienok alebo *parta*, ako symbol nevinnosti, ženícha – pierko za klobúkom. Mladomanželia plnia viac-menej pasívnu funkciu.⁸⁷ Povinnosťou nevesty je smútiť za domovom a rodičmi, za panenstvom. V dome mladého sa musí, naopak, radowať, čím vyjadruje úctu k rodičom ženícha. Pasivita jej role vychádza z viery v nečistú silu a snahu ju ochrániť. Preto nesmie byť v centre pozornosti. Každý z predstavených má svojho zástupcu: ženích – starostu (*starosta*), nevesta – oddavcu (*vydavcja, molodyj starosta, maršalko, nastavnyk*).⁸⁸

Zvlášť významnú úlohu má starosta, ktorý je zároveň režisérom a inscenátorom. Je to starší, v spoločnosti vážený pán, charizmatický a energický. Musí byť dobrý orátor a znalec Biblie. Práve on riadi chod celého obradu a je považovaný za dušu svadby. Atribútom starostu je valaška (*palycja, sokyrča, čekan, topirec*) a vyšívany ručník.⁸⁹

Ďalšími dôležitými zúčastnenými sú svadobní rodičia – *svadebnyj otec* a *svadebna maty* (ich úlohou je počas celej svadby smútiť a starať sa o hostí) – a najbližší priatelia mladých –

⁸⁷ Borysenko, V. K.: *Vesil'ni zvyčaji ta obrjady na Ukrajinu*. Kyjiv: Naukova dumka, 1988, s. 33.

⁸⁸ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiński, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 315.

⁸⁹ Borysenko, V. K.: *Vesil'ni zvyčaji ta obrjady na Ukrajinu*. Kyjiv: Naukova dumka, 1988, s. 23.

družbovia (*družbove*) a družičky (*družky*). Družbovia nosia za klobúkom pierko a v ruke valašku. Ich úlohou je udržiavať v spoločnosti dobrú náladu, pomáhať pri obsluhovaní hostí. Pravou rukou ženícha je starší družba. Býva to zvyčajne ženíchov starší brat alebo najlepší priateľ. Pre mládenca je byť starším družbom veľká česť. Má na svadbe zodpovednosť za hudbu a musí dbať o to, aby sa na svadbe nestrhla bitka, čo nie je ničím výnimočným.

Nemenej dôležitú úlohu má zástavník (*zastavnyk*) – nesie a ochraňuje svadobnú vlajku, svatky (*svašky, ladvkanyci*), kuchárky a pod. Svatky sú vydaté ženy, ktoré vychádzajú dobre so svojimi mužmi. Sprevádzajú svadobný obrad chórovým obradovým spevom – *ladkankami*.⁹⁰ *Ladkanka* je improvizáčne-recitatívny nápev s voľným rytmom. Charakter melódie je smutný, melancholický.⁹¹ Funkcia chóru je epická (vysvetľuje jednotlivé pochody a akcentuje na dôležité body), dramatická (vystupuje v mene mladomanželov, rodičov, celej spoločnosti), režisárska (v textoch piesní sú príkazy k ďalším úkonom, ktorými sa majú aktéri riadiť).⁹² Svatky preto musia byť dobre oboznámené so svadobným obradom.

Neodmysliteľnou súčasťou svadobného obradu je hudba (*muzyky, hudaky*). Je prítomná počas celej svadby. Má dôležitú úlohu a verí sa v jej magickú silu – určuje osud svadobného páru. Sprevádza svadobné piesne, má dôležitú funkciu pri presunoch z miesta na miesto, hrá na privítanie, dopĺňa scény, tance a vytvára celkovú atmosféru.⁹³

Pasívnymi hercami sú hostia z boku ženícha – *svatovia*, a z boku nevesty – *prydancy*. Ak sa na celý priebeh svadby dívame ako na ľudovú divadelnú hru, hlavný konflikt pozostáva z dvojice *boj medzi rodom ženícha a rodom nevesty – víťazstvo* (zoznámenie – svadba), ktorý sa prejavuje hlavne medzi týmito postavami. Analogickou dvojicou je *úloha – riešenie* (opustenie slobodného stavu – prijatie medzi dospelých), ktorú majú vyriešiť práve tieto súťažiaci strany.⁹⁴

4. 3. 1. 1. 2. Predsvadobná časť

Priezvedy (*vyvidyny, prezanky, rozvidyny, zahravyny*) sú predbežné výzvedy v dome rodičov dievky. Tejto prvej tajnej diplomatickej misie sa ujíma väčšinou staršia žena zo strany

⁹⁰ Čižmár, I.: *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 240.

⁹¹ Ibid, s. 195.

⁹² Bodak, J.: *Vesilla na Lemkivščyni*. Dostupné z: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1371>, cit. 11. 7. 2015.

⁹³ Čižmár, I.: *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 170.

⁹⁴ Beneš, B.: *Divadelní prvky svatebního obřadu*. In: Frolec, V. (ed.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 46.

mládenca, napríklad jeho krstná matka. V žiadnom prípade to však nemôže byť vdova alebo žena, ktorá má sama nehody v partnerstve, aby nepriniesla do nového manželstva nešťastie.⁹⁵

Ak je misia úspešná, absolvuje sa ďalšia návšteva, teraz už za prítomnosti chlapca. Pytačky (*ohl'adyny, obzoryny, sprosyny, svatanky*) sa odohrávajú v „mastné“ dni – utorok, štvrtok, sobota – čo má odvrátiť nešťastie.⁹⁶ Chodí sa väčšinou skoro ráno alebo neskoro večer, aby v prípade neúspešnej návštevy nevyšli svatovia na smiech dedinčanom.⁹⁷ Podľa celoukrajinskej tradície prichádzajú mládencovi vyslanci v metaforickom duchu ako poľovníci, ktorí poľujú za líškou; kupci, ktorí prichádzajú kúpiť jalovicu; vandrovníci, ktorí zabúdili a hľadajú nocľah; kráľovi poslovovia z ďalekej krajiny a pod. Do svojej role sa dostávajú aj domáci: predstierajú, že o ničom nevedia, že nikto nie je doma alebo, že spia, lebo prišli uprostred noci. Po krátkej úvodnej hre pozvú *vohl'adnykov* ďalej a pohostia ich. O svadbe sa už hovorí otvorene. Nikdy však bez súhlasu dievčiny kladnú odpoveď nedávajú. Tá má odpovedať s pokorou a zahanbene. *Vohl'adnyky* si mladícu obzerajú ako ozajstný tovar. Odpoveď je tiež metaforická, napríklad slovo *seno* znamená súhlas, *slama* – nesúhlas.⁹⁸

Potupné odmietnutie, ktoré sa vyskytuje v celoukrajinskej tradícii, a síce odovzdanie tekvice do rúk záujemcom, sa v rusínskej svadbe nenachádza. Ak dievčina *nedasť slovo, vohl'adnyky* odchádzajú bez rozlúčenia.⁹⁹ Ak je odpoveď kladná, dievčina ide do dedinskej krčmy pre pálenku, čím oboznamuje celú dedinu o svojich *vohl'adnykoch*. Dohoda ešte nemá právny charakter, takže sa na žiadosť ktorejkoľvek strany môže v tejto etape zrušiť.¹⁰⁰

Ďalšou fázou je návšteva rodičov mladuchy v dome potenciálnych svatovcov. Už samotný názov – *vuhlyny (obzory, smotryny)* napovedá, že ide o obzeranie hospodárstva (obzeranie každého uhlu), aby sa presvedčili o materiálnom potenciáli a o tom, či bude nastávajúci schopný užiť budúcu rodinu. Pri tejto návšteve sa rozoberajú témy vena (*džajstry*), dátumu svadby, bývanie mladomanželov po svadbe a pod.¹⁰¹

Zásnuby (*rukovyny*) – verejné potvrdenie dohody o svadbe. Táto etapa je oficiálny začiatok svadobného obradu. Dievčina nie je prítomná od začiatku a starostovia žartovne predstavujú

⁹⁵ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 316.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 316.

⁹⁷ Lanovyk, M. B. – Lanovyk, Z. B.: *Ukrajins'ka usna narodna tvorčist'. Navčal'nyj posibnyk*. Kyjiv: Znanňa-Pres, 2006, s. 199.

⁹⁸ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 317.

⁹⁹ Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 75.

¹⁰⁰ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 317.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 318.

prezlečeného mládenca, družičku alebo staršiu ženu (dokaličenú, hrbatú). Až na tretíkrát ukazujú mladuchu. Je to prostriedok ochrannej mágie pred zlými duchmi, ktorí by mohli neveste ublížiť alebo poškodiť. *Rukovyny* majú výrazne právny charakter: znakom platnosti dohody je podanie rúk (stadial' názov), obrad prísahy a vzájomná výmena darov: snúbenica od svojho nastávajúceho dostáva šatku s niekoľkými mincami. Dievča obdarúva chlapca vyšívaným ručníkom a vyšívanou košeľou, v ktorej sa bude ženiť. Za klobúk mu dáva pierko, ktoré symbolizuje zasnuby. Ručníky viaže aj starostovi a oddavcovi. V neskoršom období sa ako dary môžu vyskytovať aj prstene.¹⁰² Od tohto momentu je rozhodnutie právoplatné a zrušiť sa nemôže.¹⁰³

V neskoršej dobe tieto štyri fázy splyvajú do jednej. Po oficiálnom zasnúbení sa odohrávajú ohlášky (*opovid'i, križiky klasty*). Je to oficiálny oznam dedinčanom o plánovanej svadbe, ktorý sa vyhlasuje po dobu troch týždňov pred obradom v závere liturgie. Od prvej ohlášky už dievčinu a chlapca nazývajú *molodyj* a *molodycja*.¹⁰⁴

V rovnakom čase sa začínajú prípravy na svadbu. Budúci ženích najíma muzikantov, ktorí sú nevyhnutnou súčasťou obradu. Družičky a svatky sa schádzajú v dome nevesty, kde vyšívajú ručníky, derú perie na nové periny. Keďže sa od momentu zasnub hovorí o obrade, prípravy sprevádzajú obradové piesne – *ladkanky*. Posledné dni pred svadbou do deja vstupujú ďalšie osoby – kuchárky, ktoré pripravujú svadobné jedlá, medzi nimi aj svadobný obradový chlieb – *korovaj* (*balec, kuch*) zdobený rôznymi výrobkami z cesta, symbolizujúcimi bohatstvo, plodnosť, mladosť, vernosť, či lásku.¹⁰⁵

Pár dní pred veľkým dňom svadobná rodina pozýva hostí na svadbu.¹⁰⁶ V predvečer svadby prinášajú pozvaní hostia dary, za čo sú odmenení drobným pohostením. Dar je spôsob pomoci začínajúcej rodiny.

V dome nevesty sa schádzajú družičky, ktoré pletú z rastliny zimozelen (*barvinok*) – symbolu lásky – vienky neveste a sebe. Do vienkov zapletajú ovsené klásky a cesnak, ktoré majú priniesť šťastie do manželstva a ochraňovať ho od všetkého zlého. Lístky *barvinku* potierajú medom. Rovnako zhotovujú pierka (*pokrytky*), ktoré potom svojim družbom zasúvajú za klobúk. Podľa názvu ozdôb sa aj scéna príchodu družbov k družičkám nazýva (*íst') pre pierka*

¹⁰² Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z:

<http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesilla.html>, cit. 23. 8. 2013.

¹⁰³ Lanovyk, M. B. – Lanovyk, Z. B.: *Ukrajins'ka usna narodna tvorčist'. Navčal'nyj posibnyk*. Kyjiv: Znanňia-Pres, 2006, s. 199.

¹⁰⁴ Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 77.

¹⁰⁵ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kultúra*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 320.

¹⁰⁶ Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 83.

– *ity po pokrytky*.¹⁰⁷ Neskôr sa takto ozdobení družbovia hrdo nesú po dedine a spievajú pri tom až do rána. Vienok symbolizuje slnko a má zabezpečiť plodnosť. Veniec slávnostne nasádza na hlavu neveste mladší brat, aby sa jej prvý narodil syn. Za sprievodu obradových piesní jej družičky rozpletajú vrkoč, čím sa nevesta lúči so slobodou.¹⁰⁸

Iná skupina – svatky v rovnakom čase zhotovuje zástavu. Väčšinou je to ihličnan, na ktorý zaväzujú šatky, farebné stuhy a iné ozdoby. Na vrch uväzujú zvon, alebo jablko s peniazmi. Zástava je symbolom celej svadby. Nesie ju zástavník vždy vpredu a musí byť prítomná pri každom obrade. Zástavník má dôležitú úlohu zástavu strážiť pred krádežou počas celého ceremoniálu.¹⁰⁹

Rozlúčky so slobodou mladého (*družbivskij tanec, pleščyny, zahudovanky*) sa zúčastňuje všetka dedinská mládež. Ženích si dáva zahrať posledný tanec. Nevesta prichádza až na záver. Najprv tancuje s dievčatami v *kolečku*, neskôr s každým družbom zvlášť. Na záver ju vytancuje nastávajúci.¹¹⁰

4. 3. 1. 1. 3. Prvá svadobná časť

Vo svadobný deň, po získaní požehnania od rodičov, sa na dvore u mladého formuje svadobný sprievod. Ten pripomína stredoveký pochod kňazských družín. Vpredu ide zástavník, za ním starosta so ženíchom a družbami, ďalej muzikanti, za nimi svadobní hostia – svatovia a svatky. Usporiadanie sprievodu odráža dávnu hierarchiu spoločenstva uprednostňujúcu mužov pred ženami. Až v 20. storočí sa postupne stáva všeobecným chodenie v pároch.¹¹¹ Táto scéna má základnú významovú podstatu – ženích musí prekonať niekoľko prekážok aby si získal nevestu. Od domu mladého ide svadobná družina ticho, bez spevu a hudby. K domu mladej sa už približuje s hlukom, krikom a výstrelmi zo zbraní. Na dvore niet nikoho, dvere sú zamknuté. Svadobná družina sa silou a vyhrážkami o zapálení alebo zbúraní domu, snaží „dobyť“ dovnútra, v čom jej rod nevesty bráni. Na symbolický tretíkrát vychádza z domu oddavca, ktorý vedie so starostom dlhú debatu – vyjednávajú o cene za nevestu, pričom starosta musí uhádnuť rôzne hádanky.¹¹² Oddavca sa zo všetkých síl snaží o to, aby starosta neuspel. Zatvára pred ním dvere a je neúprosný.

¹⁰⁷ Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 74.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 87.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 96.

¹¹⁰ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 320.

¹¹¹ Leščák, M.: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996, s. 12

¹¹² Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 323.

Po metaforickej debate v biblickom duchu vyberá starosta fľašku pálenky a podáva ju oddavcovi. Za tradíciou charakteristickou pre viacero európskych národov je súčasťou tejto scény opäť „obmena nevesty“ – jeden z prejavov ochrannej mágie, kedy hosťom ukazujú starú ženu či prezlečeného chlapa. Po výkupe nevesty vchádzajú hostia do domu. Vymieňajú si pri tom dary (napríklad ručníky) a iné symboly. Úloha oddavcu sa v tomto momente končí.¹¹³

Pred sobášom sa odohráva jedna z najemotívnejších a najdramatickejších scén celej hry – odobierka od rodiny. Hlavnú úlohu tu hrá starosta, ktorý v mene mladomanželov ďakuje rodičom za ich výchovu, odprosuje ich od svojich previnení a prosí o ich požehnanie na spoločnú životnú cestu. Mladí pri tom kľacia na kolenách. Nehovoria nič. Tento obrad sprevádzajú svatky spevom rozlúčkových piesní a plač.¹¹⁴

Sobáš (*vinčaňa*) je právoplatný obrad, ktorým sa uzatvára manželstvo. Priebeh určuje cirkevná liturgia, miesto tu však majú aj ľudové obyčaje. Spája sa s nimi mnoho povier a veštieb. Do chrámu vchádza svadobný pár naraz. Verí sa, že kto prekročí prah prvý, bude hlavou rodiny. Po sobáši obsypáva nevesta svadobčanov zrnom (dávny prostriedok mágie plodnosti).¹¹⁵ V inom zdroji sa, naopak, spomína, že ak prekročí nevesta prah prvá, nebude mať deti. Ak niekomu v chráme padá z hlavy veniec alebo mu zhasína sviečka, čaká ho smrť.¹¹⁶

Po sobáši sa vracajú mladí zo svojou družinou späť do svojho domu. V niektorých lokalitách je zvykom ísť spolu do domu mladej. Po príhovore svadobného starostu sa začína hostina. Táto hostina je najveselšia časť svadby.¹¹⁷ Hoduje sa, pije, veselí, spieva a tancuje. Chody majú presný poriadok podľa miestnej tradície. Zábava je sprevádzaná rôznymi rituálnymi obradmi. Mladý jedia po celý čas z jedného taniera a jednou lyžicou, aby sa nikdy nerozišli.

Záverečnou a zároveň najdôležitejšou epizódou prvého dejstva je lúčenie mladuchy so svojim rodom a presun do domu mladého. Úlohou mladej je plakať (v niektorých prípadoch dokonca utekať, či skrývať sa), čím prejavuje, že neodchádza z domova rada a dobrovoľne. Do nového príbytku odchádza sama, poprípade so staršou družičkou. Podľa ľudovej povery, ak nevesta

¹¹³ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 323.

¹¹⁴ Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 111.

¹¹⁵ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 324.

¹¹⁶ Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z: <http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.

¹¹⁷ Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 114.

na svadbe neplače, bude plakať celý život. Naopak, ak plače – po svadbe sa bude smiať.¹¹⁸ Svatky svojimi *ladkankami* celej scéne dodávajú na dramatickosti.

Na cestu svadobčania neveste do zástery (*fartucha*) hádžu zopár drobných. Po rozlúčke družbovia naložia na sane alebo voz výbavu – veno, skriňu (*ladu*) s odevom, perinami, vankúšmi a vecami domáceho úžitku. Niekde majú družbovia právo zobrať všetko to, čo stihnú ukradnúť.¹¹⁹ Svatky už spievajú veselé piesne.

Do deja sa zapájajú dedinskí mládenci, ktorí nie sú na svadbu pozvaní. Tí si právoplatne nárokuje na dievku z ich dediny, robia pred svadobným sprievodom zátarasu (*perejma*, *š'labant*) a vymáhajú výkupné za mladicu.¹²⁰ Tu sa odzrkadľuje archaická forma svadobného obradu vykrádania nevesty.

4. 3. 1. 1. 4. Druhá svadobná časť

Mladú čaká v novom dome svokra v kabáte prevrátenom naruby (symbol bohatstva a plodnosti), ktorá ju má prijať do rodiny. Je to často dramatický okamih. Hlavný význam tejto scény je obradné prijatie nevesty do domu rodiny ženícha. Nevesta sa musí radovať, čím prejavuje novej rodine úctu. Zároveň svokru obdarúva. Tento okamih je opäť presýtený archaickými obradovými úkonmi. V dome sa mladá, ako predstaviteľ cudzieho rodu, musí „zvítať“ s novým domovom – dotýka sa pece rukami, tvárou, prsiami a chrbtom, obchádza okolo stola a bozkáva všetky jeho rohy, prenášajú ju cez prah a pod. Je to moment, kedy sa zabezpečujú aj požadované vlastnosti nevesty – šikovnosť (zdvihnutím metly), plnosť a ľahký pôrod (vylievanie vody).¹²¹ V nejakých lokalitách maže svokra neveste medom pery a vyslovuje: „*Aby si ty, moja milá nevesta, bola ku mne taká sladká, ako tento med*“¹²² Po úspešnom prijatí pokračuje hostina v dome mladého. Hostia sadajú za stôl, nevesta na čestné miesto – vedľa svokry. Tá jej nalieva pohár pálenky, ktorý však nevesta vyleje dohora a až tretí sama vypije. Následne sa tancuje a hrajú sa rôzne zábavné hry.

V závere starosta zapaluje tri sviečky a odprevádza mladých do komory. Lôžko je starostlivo vystlané. Nesmú tu chýbať prostriedky ochrannej mágie – pod lôžkom cesnak, okolo neho

¹¹⁸ Bodak, J.: *Vesilla na Lemkivščyni*. Dostupné z: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1371>, cit. 11. 7. 2015.

¹¹⁹ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiński, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 325.

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ *Ibid.*

¹²² „*Žeby jes, moja myla nevisto, taka solodka byla gu mi, jak tot med.*“ – predklad M. M.; Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z: <http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.

zrno, či ovos.¹²³ Ukladanie na lôžko je akt obyčajového práva, ktoré potvrdzuje právoplatnosť manželstva. Vyžaduje si preto účasť svedkov.¹²⁴ V komore nevesta vyzúva ženíchovi topánku, v ktorej nachádza pár mincí. Pri vyzliekaní si dávajú veľký pozor na to, aby na oblečení neboli žiadne uzly, čo by mohlo spôsobiť stratu sexuálnej sily.¹²⁵ Svadobní hostia pokračujú v zábave. Hrajú rôzne erotické hry a spievajú piesne s erotickým obsahom, čo podporuje bujnú zábavu a privádza do všeobecného vzбудenia. Tým sa má podporiť prvý akt mladomanželov.¹²⁶

Nasledujúce ráno sa v dome opäť schádzajú hostia. Nevesta má za úlohu rozpáliť pec a zamiesiť cesto na prvý chlieb.¹²⁷ Vyvrcholenie deja je znímanie vienka (*party*) – symbolu panenstva, slobody a čistoty, a následné začepčenie. Obrad znamená zmenu doterajšieho stavu dievčaťa. Čepčenie (*počepiny, počipčiny, čepyny, čepiňa*)¹²⁸ – je obrad premeny dievky na ženu. Opäť je prítomných veľa obradných úkonov. Hlavnú rolu zohráva družba, ktorý nevestu prosí o dovoľenie vziať vienok z hlavy. Nevesta najprv odmieta. Až na tretíkrát dostane družba kladnú odpoveď, musí si však vienok vykúpiť za cenu, akú požaduje nevesta. Vtedy valaškou alebo iným atribútom zníma vienok z hlavy nevesty a tancuje s ním náležitý tanec.

V tomto momente prichádzajú na rad svatky, ktoré mladuchu slávnostne prijímajú medzi seba. Rozpletajú jej vrkoč a nasadzujú čepiec, na čepiec uväzujú šatku. Žena si odteraz nemá právo zapleť vrkoč ani čepiec znímať. K dramatickosti opäť prispievajú svojim obradovým spevom.¹²⁹ Nevesta svoj nesúhlas vyjadruje znímaním čepca z hlavy. Nesúhlas dávajú rovnako najavo aj družičky, ktoré asistujú pri čepčení (napríklad namiesto hrebeňa podávajú hrable). Mladý taktiež zníma svoj symbol slobody – pierko z klobúka. Prítomných je nemálo obradov mágie plodnosti. Na kolená kladú neveste chlapčeka, aby sa jej narodil prvý chlapec, a do ruky obradový chlieb – *pryvykanec*, aby si ľahšie zvykla na novú domácnosť.¹³⁰

V niektorých publikáciách som sa stretla s tým, že vienok znímajú z hlavy pred prvou nocou.

¹²³ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 327.

¹²⁴ Leščák, M.: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996, s. 13.

¹²⁵ Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z: <http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.

¹²⁶ Bodak, J.: *Vesilla na Lemkivščyni*. Dostupné z: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1371>, cit. 11. 7. 2015.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z:

<http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.

¹²⁹ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 328.

¹³⁰ Ibid.

Znímanie vienka a čepčenie sa neskôr, so skracovaním svadby, spája v jeden obrad.

Ukladanie na lôžko sa presúva na záver svadby.¹³¹

Na tomto mieste sa misia staršieho družbu končí. Úlohou ostatných družbov je vytvoriť zábavu a slávnostnú atmosféru. Nevestu čaká najnáročnejší úkon celej svadby – obradný tanec začepčenej ženy (*redovyj, rjadovyj, molodyj, šorovyj tanec*).¹³² Prezlečená v odeve vydatej ženy musí vytancovať všetkých mužov zo strany ženícha. Tým prijímajú vydatú ženu medzi dospelých členov spoločenstva. Každý sa jej za tanec finančne odvdáči. To je forma materiálnej podpory novej rodiny. Zárobok je však spolu s venom výlučne jej majetkom. Na oplátku aj ona tanečníkov obdarúva. Tento tanec môže byť pozostatok starodávneho obcovania mužských predstaviteľov rodu s novoprijatou členkou.¹³³

Posledný tancuje s nevestou ženích, ktorý sa zároveň snaží o jej únos. Družbovia a iní hostia mu v tom však bránia. Ak je ženích neúspešný, musí si ženu vykúpiť. Táto časť je vyvrcholením svadobného dňa. Monotónna hudba a rýchle tempo privádzajú svadobčanov do extázy. Okrem tanca sú prítomné rôzne hry (aj erotického charakteru, napríklad mazanie sadzou alebo kutie neviest).¹³⁴ V závere prebieha rituálne umývanie vodou. Je to archaický obrad očisty mladomanželov za ich prvý hriech, a ostatných svadobčanov, za všetky neresti, ktoré počas obradu robili, čím sa zaradzujú do normálneho života. Zároveň mladucha kropí vodou pec, stôl, ikony a kúty v novej domácnosti. V niektorých lokalitách sa v rámci očisty preskakuje cez oheň. Neskôr tento akt nahradzuje cirkevný obrad – *vyvidky*.¹³⁵

Po obradnej očiste posielajú domáci posla do domu nevesty. Vtedy prichádzajú do domu ženícha *prydančane*. Opakuje sa scenár, ktorý je známy už z predošlého opisu – vyjednávanie a rôzne hry, ktoré majú zabrániť vstupu rodu nevesty do domu rodu ženícha.¹³⁶ *Prydančane* vchádzajú do domu, sadajú za stôl a začínajú spievať. Svatky im odpovedajú a prekárajú sa s nimi piesňami s hanlivými textami.

Niekedy im opäť ukazujú falošnú nevestu. Na tretíkrát privádzajú pravú mladuchu, ktorá sa zvíta so svojou rodinou a obdaruje ju. Tento úkon je vyvrcholením celého konfliktu medzi

¹³¹ Leščák, M.: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996, s. 14.

¹³² Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z: <http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.

¹³³ Mušinka, M.: *Archaické a inovačné prvky v súčasnom svadobnom obrade východného Slovenska*. In: Frolec, V. (ed.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 166.

¹³⁴ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ťudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 329.

¹³⁵ *Ibid.*, s. 331.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 332.

súperiáciami stranami.¹³⁷ Konflikt je vyriešený, napätie mizne a svadobčania sa spoločne veselia.

Záverečným aktom svadby je delenie svadobného chleba (*korovaja, balca*). Tento úkon je úlohou starostu a každý hosť má povinnosť si kúsok vziať na znak potvrdenia účasti na svadbe, čím potvrdzuje aj právoplatnosť manželstva. Potom je zábava až do rána.

Pred odchodom svatky rozpletajú zástavu a berú si domov svoje šatky.¹³⁸ Na konci prednesie starosta záverečnú reč – poďakuje organizátorom a zažela mladomanželom všetko dobré.

Svadobčania spievajú *Mnohaja lita*.¹³⁹

4. 3. 1. 1. 5. Posvadobná časť

Nasledujúci deň sa odohrávajú posledné dozvuky po svadbe – *popraviny (svaščyny)*. Na túto hostinu si pohostenie nosí každý sám. Svatovia v tento deň obchádzajú všetkých hostí, ktorí boli na svadbe, zbierajú jedlo a zrno, ktoré následne v krčme vymenia za pálenku. Takouto formou, sprevádzanou tancom a spevom prebieha ďalší svadobný deň.¹⁴⁰

4. 3. 1. 2. Zhrnutie

Tradičnú rusínsku svadbu by sme teda mohli charakterizovať ako ľudovú hru na dve dejstvá. Vyvrcholenie prvého dejstva je odobierka a lúčenie nevesty so svojím rodom, vyvrcholením druhého dejstva a zároveň celej hry je akt začepčenia a následne radový tanec. Hlavný konflikt medzi dvoma rodmi je prítomný vo viacerých scénach. Jednotlivé scény svadobného obradu nie sú len jednoduchým opakovaním. Každá z nich je rovnako dôležitá a posúva dej dopredu. Konflikt kulminuje v záverečnej scéne, prekáraním súťažiacich strán. Po vyriešení konfliktu spoločné veselie oboch rodov.

Tradičná rusínska svadba, ktorú vo svojej práci predstavujem, je opis ideálneho svadobného obradu, ktorý sa zachováva do 1. svetovej vojny. Tá je prelomovým momentom, kedy sa svadba redukuje z troch na jeden deň. Vtedy sa viacero obradov zlučuje v jeden. Po 2. svetovej vojne je redukcia značne väčšia. Do dnešných dní sú tradičné prvky dochované v minimálnom množstve. Vďaka folklórnym súborom sa však záujem o ľudové zvyky opäť obnovuje.

¹³⁷ Čižmár, I.: *Ľudová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006, s. 122.

¹³⁸ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 333.

¹³⁹ Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesilla*. Dostupné z:

<http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesilla.html>, cit. 23. 8. 2013.

¹⁴⁰ Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa – ľudy – istorija – kul'tura*. Ňju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 334.

4. 3. 2. Súčasná svadba

Vývoj tradičného svadobného obradu sa uzavrel koncom 19. storočia, v 20. a na začiatku 21. storočia preto veľa zachovaných tradičných prvkov nazývame folklorizmom. Pokiaľ sa tieto prejavy v niektorých regiónoch udržiavajú, často nesú zábavnú a estetickú funkciu (divadelnosť, ktorá sa štruktúrou približuje k umelému divadlu). Pôvodné funkcie ako magická, ochranná, plodná či hospodárska, sú buď druhoradé alebo už vôbec nie sú prítomné.¹⁴¹

Rovnako je to aj so svadobným obradom Rusínov. Na tomto mieste predstavujem svadobné obrady, ktoré som zozbierala počas môjho terénneho výskumu v lokalitách Kurov a Vyšný Orlík. Stručne oboznamujem s rodinným prostredím mladomanželov a popisujem priebeh súčasnej svadby podľa tradičného scenára. Všímam si archaické prvky, ktoré sa vo svojej pôvodnej či modifikovanej podobe vyskytujú na dnešných svadbách. Rovnako upozorňujem na moderné prvky, cudzie pre tradičnú svadbu tohto regiónu, prebrané z iných kultúr.

V rámci zachovania čo možno najväčšej anonymity, som jednotlivé svadby označila veľkým začiatočným písmenom obce a poradovým číslom. Podľa toho som priradila hodnoty aj k informátorom.

Tabuľka č. 1:

	Svadba	Informátor
Kurov	K1	Informátor K1, Informátorka K1
	K2	Informátorka K2
	K3	Informátor K3, Informátorka K3
	K4	Informátor K4
Vyšný Orlík	VO1	Informátorka VO1
	VO2	Informátorka VO2
	VO3	Informátorka VO3

K1

Ženich pochádza z Kurova, nevesta má v Kurove rodinu, ale nevyrastala tam. Manželia nie sú členmi žiadneho folklórneho súboru. Jeden rodinný príslušník z rodiny ženicha bol aktívny člen dedinského súboru a bol zároveň súborovým rekvizitárom.

¹⁴¹ Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika: (o ľudovej slovesnosti)*. Bratislava: Zmena, 1982, s. 145.

K2

Obaja manželia pochádzajú z Kurova. Celá rodina nevesty pôsobí v súbore a je veľmi folklórne aktívna. Odmalička je členkou súboru aj nevesta. Člen rodiny nevesty chodí často „starostovať“ na svadby.

K3

Ženích pochádza z Kurova nevesta z inej obce. Rodičia ženícha boli aktívnymi členmi súboru. Ženích je odmalička jeho členom tiež. Nevesta začala pôsobiť v súbore až po svadbe. V súčasnosti sú členmi súboru aj ich deti.

K4

Túto svadbu by som nazvala etnologický experiment – jedná sa o svadbu s tradičným kurovským scenárom zinscenovaným v rómskej rodine. Ženích aj nevesta žijú v rómskej osade pri obci a nie sú členmi súboru. Iniciátorom bol člen súboru, povolaním etnológ. Ten je zároveň kameramanom, scenáristom a starostom na svadbe. Síce v rómskej osade som výskum nerobila, domnievam sa, že takéto svadby nie sú bežné. Analýzou tohto obradu sa snažím svoju domnienku potvrdiť. Na túto svadbu zvlášť upozorním, keďže sa nejedná o scenár v prirodzenom prostredí. Môžeme tu názorne vidieť prvky, ktoré sú vložené umelo a aktéri často nechápu ich prvotnú funkciu alebo význam.

VO1

Ženích je rodák z Vyšného Orlíka, nevesta z inej rusínskej obce. Ženích pochádza z folklórnej rodiny. Sám nebol nikdy členom žiadneho súboru. V rodine ženícha sú členovia z dedinskej kapely a speváčky z dedinskej ženskej speváckej skupiny, ktoré chodili často na svadby spievať za svatky.

VO2

Nevesta pochádza z obce, ženích je z cudzinec. V rodine nevesty sú speváčky z dedinskej folklórnej skupiny a členovia dedinskej kapely. Člen rodiny nevesty chodí často na svadby v úlohe zástavníka. V žiadnom súbore nikdy nepôsobil, ale za zástavníka si ho volajú preto, lebo je dobrý zabávač.

VO3

Nevesta pochádza z Vyšného Orlíka, ženích z inej rusínskej obce. Manželia nie sú členmi žiadneho folklórneho súboru a ani z ich rodín nikto v žiadnych súboroch nepôsobil.

V rámci zachovania prehľadnosti výskytu alebo absencie jednotlivých prvkov dávam k dispozícii prehľadovú tabuľku.

Tabuľka č. 2:

	K1	K2	K3	K4		VO1	VO2	VO3
Kto z obce	Ženích	Ženích nevesta	Ženích	Ženích nevesta		Ženích	Nevesta	Nevesta
Pôsobenie rodiny vo folklórnom súbore	Áno	Áno	Áno	Nie		Áno	Áno	Nie
Starosta	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno
Atribúty starostu	Pierko valaška ručník	Pierko ručník	Pierko valaška	Pierko valaška ručník		Pierko	Pierko	Pierko
Oddavca	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Nie	Áno
Atribúty oddavcu	Pierko ručník	Pierko ručník	Pierko	Pierko		Nič	-	Pierko
Starší družba	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno ¹⁴²	Áno
Atribúty staršieho družbu	Pierko valaška	Pierko valaška	Pierko valaška	Pierko valaška		Pierko valaška	Pierko	Pierko valaška kroj ¹⁴³
Zástavník, zástava	Nie	Áno	Áno	Áno		Áno	Nie	Áno
Máj pred domom	Áno	Áno	Áno	Nie		Áno	Áno	Áno
Zátarasa	Nie	Áno	Nie	Áno		Áno	Nie	Áno
Vyjednávanie o nevestu	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Nie	Áno
Falošné nevesty	Áno	Áno	Nie	Áno		Nie	Nie	Áno
Odobierka v dome ženicha	Nie	Áno	Áno	Áno		Áno	Nie	Áno
Odobierka v dome nevesty	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno

¹⁴² Pasívny, jeho úlohy vykonával niekto iný.

¹⁴³ Kroj pri čepčení nevesty.

Privítanie mladomanželov majiteľom sály	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno
Rozbitie taniera	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno
Tanec mladomanželov	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno
Súbor – kultúrny program	Áno	Áno	Nie	Nie		Nie	Nie	Nie
Znímanie vienka	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Nie	Áno
Družbovský tanec	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Nie	Áno
Čepčenie	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno
Nevesta – kroj na čepčení	Áno	Áno	Nie	Áno		Nie	Áno	Áno
Radový tanec	Áno	Áno	Áno	Áno		Áno	Áno	Áno
Únos nevesty	Áno – po radovom tanci	Áno – po radovom tanci	Áno – po radovom tanci	Nie		Áno – po radovom tanci	Áno – po radovom tanci	Áno – pred aj po radovom tanci

4. 3. 2. 1. Aktéri svadobného obradu

Aktéri súčasného svadobného obradu sa od toho tradičného príliš nelíšia. K hlavným aktérom patria ženích a nevesta. Atribútom súčasných neviest je zvyčajne svadobný závoj alebo iná ozdoba do vlasov a svadobná kytica. Súčasní ženísi už klobúk nenosia, preto majú svoje atribúty – pierka pripnuté na saku.

Starosta a oddavca sú prítomní takmer na všetkých svadbách. Výnimku robí svadba VO2, kde chýba oddavca. Vo väčšine prípadov si do týchto rolí vyberajú osoby, ktoré pôsobia/pôsobili v súbore alebo majú skúsenosti s verejným vystupovaním. Starostov na všetkých štyroch svadbách v Kurove robili členovia súboru, ktorí majú veľmi často v pásmach hlavné recitačné role. Niektorí z nich vystupujú/vystupovali ako starostovia aj v pásme svadby. Platí tu však, že starosta musí byť zo strany ženícha, oddavca zo strany nevesty. Názorný príklad toho je svadba VO2, kedy bol starosta cudzinec (keďže ženích je cudzinec). Na tomto prípade si môžeme všimnúť, že dôležitejšie sú zaužívané pravidlá, teda zvyk, než estetika. Starosta totiž nerozpráva dialektom a problémy mu robí aj slovenčina. Svoje pasáže, napríklad pri odobierke, číta z papiera v slovenčine.

Vo Vyšnom Orlíku je atribútom starostov a oddavcov iba pierko. Vo väčšine prípadov svadiieb z Kurova je atribútmi starostu nielen pierko, ale aj vyšívaný ručník a valaška;

atribútmi oddavcu pierko a vyšívany ručník. Tu môžeme spozorovať vplyv súboru. Tí starostovia, ktorí majú ručník, poprípade valašku, sú zároveň členmi súboru. Vo svadobnom pásme súboru sa tieto elementy využívajú, teda aj členovia k nim majú prístup.

Namiesto pôvodnej režisérскеj funkcie starostu sa v súčasnosti dostáva do popredia skôr funkcia zábavná. Starostovia dodnes často používajú tradičné metaforické prejavy s biblickými motívmi.

Ďalšími aktérmi obradu je staršia družička a starší družba. Atribútom družičky je v súčasnosti kytica kvetov, družba má na hrudi pierko a niekedy v ruke valašku. Družička a družba by mali byť najbližší priatelia mladých. V prípade družičky to zvyčajne tak aj je, pretože nemá žiadnu reprezentatívnu funkciu. Pri výbere družbu berú často do úvahy aj iné kritérium – či je dobrý tanečník a dobrý rečník. Družba má totiž počas svadby vykonať niekoľko úkonov: jeho úlohou je ohlásiť odobierku a zvolať rodinu aj príbuzných do miestnosti; je hlavným aktérom pri znímaní vienka nevesty a jeho úlohou je taktiež zahájiť družbovský tanec.

Prítomnosť zástavníka už nie je tak jednoznačná – zástavník aj zástava chýbajú na svadbách K1 a VO2. Za zmienku stojí zástava na rómskej svadbe K4. Zástava má byť tradične z ihličnatého stromu a starostlivo ozdobená tak, aby bola pýchou celého svadobného sprievodu. Táto je ale z napoly vyschnutej listnatej vetvy, na ktorej sa veje zopár stúh. Tento svadobný prvok zrejme pre komunitu nie je typickým. Môžeme si tu všimnúť, ako umelo zasadený prvok skupina prijíma, poprípade modifikuje, pričom môže dôjsť k zmene jeho pôvodnej funkcie.

Neodmysliteľnou súčasťou svadobného obradu na všetkých svadbách je doteraz muzika. Je prítomná počas celého svadobného scenára už od odobierky. Tradičná ľudová hudba je však zamenená modernou hudbou so zosilňovacou aparátúrou a elektronickými hudobnými nástrojmi. Počas presunov využívajú hudobníci ľudové nástroje, zvyčajne husle, bubon/perkusie, harmoniku, niekedy kontrabas. Ďalšími aktérmi svadby sú svatky. Tie však dnes už nemajú tak striktnú úlohu a často ich úlohu vykonáva objednaná hudba.

4. 3. 2. 2. Predsvadobná časť

V súčasnosti štyri predsvadobné fázy, a síce priezvedy, pytačky, *vuhlyny* a zasnuby splývajú do jednej a často odohrávajú len za prítomnosti mladého páru, kedy požiada chlapec o ruku dievča a na znak potvrdenia jej daruje zasnubný prsteň. V niektorých prípadoch ide po tomto úkone snúbenec na oficiálnu návštevu k rodičom snúbenice a symbolicky ešte raz požiada otca o ruku jeho dcéry.

Novým prvkom v súčasnej svadbe sú tlačené svadobné oznámenia s pozvánkami k svadobnému stolu. Do dnešných dní sa však zachováva pozývanie na svadbu, kedy svadobní rodičia (niekedy za prítomnosti mladých) chodia pozývať hostí a svadbu osobne. Všetky skúmané svadby majú cirkevný obrad, odohrávajú sa teda aj ohlášky v kostole. Dievocká a mládenecká rozlúčka sa taktiež vyskytuje do dnešných dní, avšak v modifikovanej podobe. Podľa slov niektorých informátorov, v predvečer svadby sa pri výzdobe sály schádzajú družičky a vyrábajú pierka a vence, ktoré majú mladomanželia pri sobáši. Hostia nosia v tom čase do sály dary.

4. 3. 2. 3. Svadobná časť

Takmer na všetkých svadbách sú na dvoroch mladomanželov máje – listnaté stromy ozdobené farebnými stužkami ako oznam celej dedine, že v danom dome je dievka na vydaj. Vo svadobný deň je na svadbách VO1 a VO3 prvým tradičným úkonom pochod svadobnej družiny k staršej svatke pre zástavu. Pri dverách jej domu ich čaká prekážka, musia uhádnuť otázky a pripíť si. Prichádzajú v metaforickom duchu, s tým, že ženích by sa rád ženil, ale svadobný sprievod bez označenia ísť nemôže, lebo by si ho mohli pomýliť s banditami alebo zlodejmi. Po chvíľke handrkovania prechádzajú otvorene k téme zástavy. Za sprievodu hudby musí starosta tancovať so zástavou a vyskúšať tak, či je pevná. Neskôr vytancuje aj staršiu svatku. Až po tomto akte sa odohráva odobierka. Na svadbách v Kurove sa s takýmto prvkom nestretávam.

Po tom, čo je svadobný sprievod označený, sa odohráva ďalší zvyk zachovaný z minulosti – odobierka od rodičov. Ženíchova odobierka nie je nevyhnutným prvkom na súčasných svadbách, na niektorých svadbách chýba. Po získaní rodičovského požehnanie sa družina ženícha môže vydať na cestu k neveste. Pri prvom strete oboch rodín sa vyskytuje množstvo archaických prvkov. Starosta so svojim sprievodom prichádza v metaforickom duchu a na prahu pred vchodom vedie s oddavačom dlhú debatu. Priebeh je identický s tým, ktorý sa vyskytuje v tradičnej svadbe. Po úvode v biblickom duchu, uhádnutí hádaniek a ukazovaní falošných neviest, vyberá starosta fľašku pálenky – *rediju* a podáva ju oddavcovi. Silu tradície pozorujeme na svadbe VO1: oddavca starostovi vytýka, že sa neohlásil ako je zvykom, teda v metaforickom duchu pútnikov, ktorých hviezda na oblohe privádza do ich domu. Tu vidíme dynamiku obradu – aktéri sú späť z minulosťou. Všetky tieto zvyky majú dnes iba žartovný

charakter, avšak svoj pôvod majú v ďalekej minulosti, kedy družina ženicha musela viesť skutočný boj, aby uniesla nevestu.¹⁴⁴

Odobierka oboch snúbencov v dome nevesty je súčasťou každej svadby. Úvodné slovo má starší družba, ktorý slávnostne zvoláva rodinu do miestnosti. Na svadbe VO2 je starší družba cudzinec a nemá s takýmto prejavom skúsenosti. Preto jeho úlohu preberá príbuzný nevesty, ktorý je z dediny. Hlavné slovo má starosta, ktorý sa v ich mene prihovára rodičom. Snúbenci by mali podľa tradície mlčať. Na svadbe K3 sa však mladomanželia odprosujú sami. Tu si všimame porušenie pasivity mladomanželov. Tento dramatický a emotívny okamih sprevádza melancholický spev svatiek a plač prítomných, hlavne rodičov. Na svadbách v Kurove sú piesne identické s tými, ktoré má súbor v svadobnom pásme. Na niektorých svadbách úlohu svatiek zastupuje kapela.

Na svadbách VO1 a VO3 si zvlášť všimam nasledujúci úkon: pri východe z domu sa vedľa dverí postaví starosta so zástavníkom a nad trámom prekrížia valašku a zástavu. Popod tento pomyselný kríž prechádzajú svadobčania. Informátorka VO1 to vysvetľuje takto: „*To je tak po cirkevnom. Aby ich to chránilo.*“¹⁴⁵ S týmto aktom som sa nestrela v literatúre a jeho význam mi nevedeli vysvetliť ani informátori.

Na ceste k alebo zo sobášu sa aj dodnes do obradu zapájajú nepozvaní dedinčania, robia pred svadobným sprievodom zátarasu a vymáhajú výkupné za mladicu. Pozoruhodné je, že v Kurove, kde je početná rómska komunita robia zátarasy dve – jednu Rómovia z osady, druhú dedinčania. Dalo by sa to vysvetliť tým, že Rómovia nie sú začlenení do komunity obce.

Po sobáši sa v súčasnosti spravidla presúva svadobný sprievod do kultúrneho domu. Pred vchodom ich víta majiteľ podniku s prípitkom, chlebom a soľou. Následne musí ženich pozametať črepy šťastia z rozbitého taniera (príbuzní nevesty aj samá nevesta mu v tom prekážajú). Tento akt má byť skúška jeho šikovnosti. Potom prenáša svoju vyvolenú na rukách k svadobnému stolu. Tieto zvyky tradičná svadba Rusínov nepozná, sú sem prenesené pravdepodobne z českého prostredia.¹⁴⁶ Novým prvkom je tiež prvý tanec novomanželov, ktorý sa vyskytuje bez výnimky na všetkých skúmaných svadbách. Na niektorých je tanec svadobných rodičov, poprípade staršieho družbu a staršej družičky. V sále riadi jednotlivé

¹⁴⁴ Mušinka, M. Archaické a inovačné prvky v súčasnom svadobnom obrade východného Slovenska, *Svatební obřad. Lidová kultura a současnost*, Brno, 1983, s.164.

¹⁴⁵ „*No to tak pocerkovňim. Žeby ich to chranylo.*“ – Preklad M. M.

¹⁴⁶ Mušinka, M. Archaické a inovačné prvky v súčasnom svadobnom obrade východného Slovenska, *Svatební obřad. Lidová kultura a současnost*, Brno, 1983, s. 169.

chody starosta, niekedy mu asistuje oddavca. Hostina je sprevádzaná rôznymi úkonmi. Na nejakých svadbách mladí jedia po celý čas z jedného taniera a jednou lyžicou, aby sa nikdy nerozišli. Pred polievkou je zvyčajne modlitba. Medzi jednotlivými chodmi často svadobčania vyžadujú od mladomanželov bozk. Starosta vyzýva svadobných hostí prispieť finančnými prostriedkami *na tanir* novovytvorenej rodine. Na svadbe K4 zbierajú peniaze do kartónovej škatule. Na svadbe VO1 čítajú mladomanželia verejne pohľadnice, ktoré dostali od hostí.

Na svadbách z K1 a K2 je ako súčasť kultúrneho programu pozvaný dedinský súbor. Pre súbor je zvykom chodiť na svadbu členom Kurovčanu. Takto to je v prípade svadby K2, lebo nevesta je členkou súboru. Na svadbe K1 vychádza iniciatíva skôr zo strany svadobných rodičov. Členovia súboru predvádzajú časť svadobného pásma, pričom do predstavenia vždy zakomponujú aj mladomanželov.

Vrcholom svadobného obradu je znímanie vienka a začepčenie nevesty. Tento akt sa odohráva na všetkých svadbách, znímanie vienka chýba len na svadbe VO2. Domnievam sa, že to môže byť z čisto pragmatickej príčiny – nevesta bola v tom čase v druhom stave, teda už „vienok“ nemala.

Na niektorých svadbách zníma vienok staršia družička, na iných tento úkon vykonávajú svatky. Na všetkých svadbách je pri tom prítomný starší družba, ktorý vedie s nevestou dialóg a domáha sa vienka. Na svadbe VO3 je družba z iného súboru a má pri čepčení oblečený ľudový odev. Mladík má s „družbovčením“ skúsenosti a jeho slová odpovedajú scenáru súborového pásma.

Po sňatí vienka svatky nevestu odvádzajú zo sály a prezliekajú ju do ľudového odevu alebo do iných sviatočných šiat. Väčšina neviest má ľudový odev požičaný od súborov z okolitých dedín. Nevesta zo svadby K2, ktorá je členka Kurovčanu, má kurovský kroj. Tu vidíme, ďalšiu funkciu súboru – pomáha pri uchovávaní tradičného lokálneho odevu. Počas toho, ako sa nevesta prezlieka, v sále tancujú družbovia (slobodní chlapi) okolo fľaše družbovský tanec.

Niektoré nevesty prichádzajú do sály už s čepcom na hlave. To je identické s tradičnou svadbou, kedy svatky čepčia nevestu v komore. Súčasný trend je však čepčiť nevesty pred zrakom všetkých hostí. Domnievam sa, že je to z estetických dôvodov, lebo tento akt hostia berú často ako kultúrnu vložku. Na svadbe K2 tento úkon vykonáva súbor. Nevestu čepčia všetky prítomné členky súboru, bez rozdielu na to, či sú vydaté alebo slobodné. Narúšajú tým zvyk, že čepčiť môžu výlučne svatky, teda vydaté ženy. V tomto prípade piesne aj jednotlivé prvky odpovedajú súborovému pásmu. Niektoré piesne členovia súboru obohacujú o slohy,

ktoré v pásme nie sú. Pritom je vidieť, že aktéri nie sú zohraní a nie všetci vedia slová. To je príklad toho, že piesne nie sú len pódiovou záležitosťou, ale dostávajú sa z pódia medzi ľudí, kde sa udomácňujú. V Kurove sa teda na komunitnej úrovni podarilo to, o čo sa snažia členovia Klubu milovníkov autentického folklóru na Slovensku pomocou tanečných domov, ako to vo svojej štúdii popisuje J. G. Feinberg.¹⁴⁷

Na svadbách z Vyšného Orlika, kde nie je súbor prítomný, hlavné role aj tak vykonávajú osoby, ktoré účinkovali v súbore a majú v tom prax. Na svadbe VO1 je pozoruhodné, že harmonikár nevie melódiu piesne, ktorú spievajú svatky pri čepčení. Medzi svatkami sú aj také, ktoré nepôsobili v minulosti vo súbore a je vidieť, že nie sú jednotné v textoch. Variabilita textov dokazuje, že tento obrad nie je umelo nacvičený, ale je stále medzi ľuďmi živý.

Na svadbe K1 fúka príbuzný nevesty pri čepčení do tváre múku. Informátorka K1 mi tento úkon nevedela vysvetliť. Povedala, že to si tak vymyslel a robí to vždy na svadbách. Toto je príklad, ako môže jednotlivec vytvárať novú tradíciu.

Pozoruhodný je akt znímania vienka a čepčenia na svadbe K4. Keďže sú prvky rusínskej svadby neprirodzene vsunuté do rómskeho svadobného obradu, veľa momentov svadobní prítomní nechápu. Znímanie vienka prebieha takto: uprostred sály sedí na stoličke nevesta, vedľa nej stojí starosta, svatka a starší družba. Okolo nich sa vytvára kruh tancujúcich. V sále hrá veselá hudba a hostia sa zabávajú nevšímajúc si, čo sa deje. V miestnosti je taký hluk, že vyjednávanie staršieho družbu a nevesty nie je na videozázname počuť. Je však dobre vidieť, že aktéri nechápu význam – starší družba už má v ruke vienok, no stále sa s nevestou dohaduje na jeho cene. Podobne prebieha začepčenie – aj napriek tomu, že to podľa tradície má byť najtragickejší moment celého obradu, veselá hudba hrá ďalej a hostia si vôbec nevšímajú, že z dievky sa „stáva žena“. Po začepčení prebieha radový tanec, kedy tancujú prítomní s nevestou okolo fľaše.

Radový tanec, počas ktorého má nevesta vytancovať všetkých svadobných hostí, je aj na ostatných svadbách. Za to hostia nevestu finančne odmeňujú. Posledný tancuje s nevestou

¹⁴⁷ Feinberg, J. G.: *Returning Folklore to the People: On the Paradox Publicizing Folklore in Post-Communist Slovakia*. Dostupné z: http://www.academia.edu/6060652/Returning_Folklore_to_the_People_On_the_Paradox_Publicizing_Folklore_in_Post-Communist_Slovakia_draft_later_published_in_%C3%96stereichische_Zeitschrift_f%C3%BCr_Volkskunde_Band_116_Heft_3_4_2013_pp._405-427_, cit. 14. 7. 2015.

ženích, ktorý sa zároveň snaží o jej únos.¹⁴⁸ Na nejakých svadbách sa o nevestu strhá bitka, počas ktorej jej kradnú časť odevu alebo obuv. Ženích musí súčiastku vykúpiť.

Do dnešných čias sa pár dní po svadbe konajú *popraviny*.

4. 4. Úloha súborov v obciach

4. 4. 1. Kurov

Na detailnej analýze svadby sme si ukázali, do akej miery a akou formou vplýva výskyt/absencia súboru na tento obrad. V širšom ponímaní plní súbor aj iné funkcie.

V Kurove má súbor špecifické postavenie. Podľa slov informátorov sa v obci nenájde dom, z ktorého by niekto nebol členom súboru aj keď len na krátky čas. Zároveň je členmi súboru niekoľko generácií a celé rodiny. To má čisto pragmatické vysvetlenie. Ak idú na vystúpenie rodičia aj starí rodičia a nemajú kde dať deti, berú ich automaticky so sebou. Oblečú ich do kroja a tie voľne pobejú po javisku a sú tak nevedomky zapojené do programu. Takým spôsobom sú odmalička v kontakte s folklórom, a to má na nich veľký vplyv. „*Tam nám treba do tých pásiem aj deti dakedy, takže tak sa to nejak prirodzene vyvíja.*“ – vysvetľuje informátorka K2.

Ďalší pozoruhodný moment je, že v súbore je veľa prisťahovaných neviest, ktoré sú z iných obcí, vzali si muža z Kurova a ostali tu žiť. Informátorka K2 vraví, že ich manželia automaticky stiahnu, pokiaľ k tomu vyslovene nemajú odpor, aj keď predtým nepôsobili v žiadnom súbore alebo sú dokonca zo slovenskej dediny. Na otázku, prečo je to tak odpovedá: „*Ženy sa vždy zídu. Či treba niečo zaspievať alebo tak.*“ Iný informátor má nato odlišné vysvetlenie: „*Nechcú mužov púšťať samých. Vďaka tomu, že začnú chodiť do súboru, sa v dedine lepšie adaptujú.*“ Súbor má teda okrem zábavnej funkcie aj integračnú. To je dôkaz toho, že to nie je len pódiová záležitosť, ale že to má aj sociálny rozmer.

Ak sa člen Kurovčanu žení alebo vydáva, súbor chodí na svadbu zagratulovať a vystúpiť s kultúrnym programom – časťou svadobného pásma. Zopárkrát bol súbor so svojim programom aj na cudzích svadbách. Informátori sa zhodli, že to je len vo výnimočných situáciách, lebo sa im prieči chodiť na objednané svadby a brať zato peniaze. „*Robíme to viac pre radosť a nie pre komerčné účely.*“ – hovorí informátorka K2.

Vo vzťahu dedina – súbor spomeniem niekoľko momentov, ktoré informátori vnímajú kladne:

¹⁴⁸ Na svadbe VO3 unášajú nevestu dvakrát – najprv ju (pred čepčením) unášajú družbovia do iného podniku a úlohou ženicha je nájsť ich a zaplatiť za to, čo tam objednali; druhýkrát unáša ženích nevestu po radovom tanci.

1. Vďaka súboru sa jeho členovia oboznamujú s folklórom svojich predkov, vytvárajú si k nemu vzťah a tradujú ho z generácie na generáciu ďalej. Pozitívny vplyv to má aj na ostatných dedinčanov, ktorí vidia súbor vystupovať.
2. Okrem vzťahu k tradíciám, vyzdvihujú informátori aj spoločenskú funkciu súboru – byť v *partii*, s ktorou môžu zdieľať zážitky zo spoločne prežitých chvíľ výrazne formuje kolektív.
3. Ďalším kladným momentom je, že si ľudia vytvárajú pozitívny vzťah k tradičnému kurovskému odevu. Rovnako pre nich majú väčšiu cenu iné staré veci (náraďa, výšivky, maľované krčahy a pod.), ktoré zbierajú po dedine, opravujú a používajú ako rekvizity na vystúpeniach.
4. Podľa informátorov, súbor vyzdvihuje kultúrnu úroveň obce a tým sa zvyšuje aj jej prestíž medzi okolitými dedinami. Rovnako súbor vplýva na kultúru a výchovu jej členov, vedie k disciplíne a zodpovednosti. Z mladých dedinčanov, sú členmi súboru väčšinou vysokoškooláci. Tu je otázne, či súbor vplýva na vzdelanie, alebo naopak, vzdelanejší ľudia majú väčší záujem navštevovať súbor. Vo vzťahu k najmladším členom, vidia informátori výhodu v tom, že sa učia vystupovať na verejnosti. Deti sú potom aktívnejšie a samostatnejšie.
5. Zatiaľ čo stará generácia v obci medzi sebou hovorí najčastejšie lokálnym dialektom, najmladšia generácia je už plne slovakizovaná. Keďže všetky pásma a piesne sú napísané dialektom, deti majú možnosť sa ho naučiť.

4. 4. 2. Vyšný Orlík

V tejto dedine v minulosti pôsobila ženská spevácka folklórna skupina, ktorá v 90. rokoch zanikla. Viaceré bývalé členky speváckej skupiny mi potvrdili, že je im súbor v dedine chýba. Informátorka VO1 hodnotí situáciu takto: „*Tie osemdesiate roky, kedy tu bol súbor, tak sme chodili po festivaloch, kade-tade. Aj na Ukrajine sme boli aj [...] po okolí sme chodili. [...] Dobré bolo, pekne sme sa pozabávali a vypadli trochu z domu. [...] Aj sme sa stále niečo nové naučili. [...] Len škoda, že sme sa rozpadli, lebo mi to chýba. Chýba mi tak vypadnúť proste, tak by sa lepšie žilo, veselšie...*“¹⁴⁹ Podľa jej slov v súčasnosti o súbor nie je záujem: „*Už som aj mužovi vravela, že by som založila opäť nejaký súbor, ale keď nie je s kým.*“¹⁵⁰ Na otázku, či a prečo je dôležité viesť mládež k folklóru a tradíciám odpovedá nasledovne: „*No tak určite, že by to bolo dobré. [...] Proste, aby naše slovo, naša hudba, naše ľudové tradície,*

¹⁴⁹ „*Toty visemdešaty roky, šo zme mali subor, no ta zme chodyli po festivaloch, kadi-tadi. I na Ukrajiňi zme byli, i [...] po okolí zme chodyly. [...] Fajňi bylo, no ta krasňi zme ša i poveselili, i vypaly kus z domu [...] Zme ša furt dašto nove naučili. [...] Lem škoda, že sme ša rozpali, bo mi to tak chybuje. Chybuje tak vypadnuti proste, tak by bylo lipše žyti, veselše...*“ Preklad M. M.

¹⁵⁰ „*Už jem i mužovi povidala, že bym založila nazad dajakyj subor, lem neje s kým.*“ Preklad M. M.

aby nevyimizli, aby to, proste, nezaniklo. Aby sme fungovali, akože, my-Rusnaci”¹⁵¹ Rovnako ako informátori z obce Kurov, informátorka VO1 zdôrazňuje, že súbor pomáha udržiavať tradície v zmysle odkazu predkov. Zároveň vyzdvihuje spoločenskú funkciu súboru.

4. 5. Etnická identita

V záverečnej kapitole si všímam, či vplýva folklórny súbor na etnickú identitu. Obe obce patria do regiónu historicky obývaného Rusínmi. Keďže tento región podlieha silnej slovakizácii a asimilácii, zaujíma ma, či folklórny súbor, ktorý reprezentuje rusínsky folklór, vplýva na etnickú identitu dedinčanov, a či nejakým spôsobom zabraňuje asimilácii.

Pri porovnaní údajov zo sčítania obyvateľstva¹⁵² vidíme jasnú odpoveď – folklórny súbor asimilácii nijako nezabraňuje. V obci Vyšný Orlík je podľa oficiálnych údajov 56% príslušníkov slovenskej národnosti, v obci Kurov 77%. Tieto výsledky by dokonca naznačovali, že súbor asimilácii napomáha.

Výsledky národnostnej príslušnosti so sčítania obyvateľstva sa však často nezhodujú s výpoveďami respondentov ani s náboženskou príslušnosťou. Podľa náboženského vierovyznania v oboch obciach prevažuje gréckokatolícke a pravoslávne obyvateľstvo.¹⁵³ Väčšina obyvateľov zrejme stotožňuje národnosť so štátnou príslušnosťou („*Žijem na Slovensku, som teda Slovák*“). V oboch obciach je rovnaký problém – etnická neukotvenosť obyvateľov, na ktorú prítomnosť alebo absencia súboru nemá žiadny vplyv. Preto pôvodne zadanú otázku posuniem do inej roviny – ako sa obyvatelia skúmaných obcí identifikujú – ako Rusíni, Ukrajinci alebo Slováci?

Problematická etnická identifikácia Rusínov je hlboko poznamenaná zložitou históriou aj vonkajšími vplyvmi, ktoré sa odrazili na vnútorných pomeroch. V tomto spoločenstve sa vyhradilo viacero orientácií: protagonisti „proukrajinskej“ orientácie označujú obyvateľov tohto regiónu za najzápadnejšiu vetvu ukrajinského národa, zatiaľ čo „prorusínsky“ orientované krídlo presadzuje emancipačnú teóriu, a síce, že Rusíni sú samostatnou skupinou v rámci východoslovanských národov. Súčasná páľivosť tohto sporu sa dostala na program dňa hlavne po politickom zvrate z novembra 1989, keď sa začali o svoje národnostné práva

¹⁵¹ „No ta určite, že by to bylo dobri. [...] Proste, žeby to naše slovo, naša muzika, našy ľudovy tradiciji, žeby nevyimizli, žeby to proste nezaniklo. Žeby zme fungovali, jakože, my-Rusnaci.“ Preklad M. M.

¹⁵² Presné údaje vid'. kapitoly 4.1. Kurov a 4. 2. Vyšný Orlík.

¹⁵³ Ibid.

hlásiť aj Rusíni. Pozoruhodné je, že príslušníci oboch národností žijú nie len v totožných okresoch, ale aj v tých istých obciach.¹⁵⁴

Pri pobyte v teréne bol jeden z okruhov otázok zameraný práve na etnickú identifikáciu informátorov. Ich odpovede sú veľmi rozmanité. Odpovede sa líšia hlavne pri otázkach „*Akú národnosť/materinský jazyk si píšete?*“ a „*Kým sa cítite byť?*“. Uvádžam príklad odpovedí z Kurova. Výpoveď informátorky K2 je nasledovná: „*Tak národnosť ja mám slovenskú, lebo som vyrastala v zmiešanom manželstve viac-menej. Aj keď žijem odmalička tu pri Rusnákoch a tak ďalej, čo sa týka spievania... Aj rozumiem, aj vedela by som možno rozprávať takto po rusnacky, ale odmalička sme rozprávali po slovensky...*“ Neskôr dodáva: „*Aj deti vedieme k tomu, lebo aj keď sme obidvaja s mužom 'tak' Rusnáci, ale moj muž on je taký viac ...*“ [úvodzovky dodáva autorka kvôli zdôrazneniu]. Informátorka K1 si pri poslednom sčítaní písala národnosť slovenskú, ale materinský jazyk rusínsky. Na otázku „*Kým sa cítite byť?*“ odpovedá: „*My sme takí Slováci, čo po rusnacky hovoríme*“¹⁵⁵

V obci Vyšný Orlík sú odpovede podobne nejasné. Uvádžam ukážku:

Výskumník: „*A keby som sa vás opýtala, kým sa cítite byť?*“

Informátorka VO2: „*No tak ako Rusnáci, ako Rusíni alebo čo ja viem. Nevieam, ako to inak povedať. Po rusnacky hovoríme, ako Rusnáci.*“

Výskumník: „*A keď bolo to sčítanie ľudu, čo ste tam napísali?*“

Informátorka VO2: „*No tak si myslím, že rusínsku, nie? Určite. [...] No asi nie slovenskú, lebo to my sme zase takto odmalička, my sme tak stále s deťmi nie po slovensky, ale po rusnacky.*“¹⁵⁶

Pri odpovedi informátorky VO1 je vidieť, že sa za Slovenku nepovažuje, avšak pojmy Rusín a Ukrajinec veľmi nerozlišuje:

¹⁵⁴ Botík, J.: *Etnická história Slovenska: k problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Nitra: Lúč, 2007, s. 112.; Podrobne o tejto problematike vid'.. Botík, J.: *Etnická história Slovenska: k problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Nitra: Lúč, 2007.; z „proukrajinsky“ orientovaného krídla vid' úvodnú kapitolu v publikácii Mušinka, M. – Mušinka, A.: *Národnostná menšina pred zánikom?: štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov: Spoločnosť pre výskum a rozvoj minoritných skupín – Minoritas, 2011; z prorusínsky orientovanej literatúry vid'.. Pop, I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2011.

¹⁵⁵ „*My Slovaci, što po rusnacky rozpravjame*“ Preklad M. M.

¹⁵⁶ Výskumník: „*A keby jem sa vas zvidala, kym sa vy čujete byti?*“

Informátorka VO2: „*No ta jak Rusnaci, jak Rusine, abo ja znam. Neznam, jak to jinakse povisti. Po rusnacky bišidujeme, jak Rusnaci.*“ Výskumník: „*A keď bylo toto sčítanie ľudu, tak jaku narodnost' ste si pisali?*“

Informátorka VO2: „*No ta ja dumam, že asi može rusínsku, ne? Určití. [...] No asi ne slovensku, bo to my zme zase tak odmalinka, my zme tak furt z dítmy ne po slovensky, ale po rusnacky.*“¹⁵⁶ Preklad M. M.

Výskumník: „*Za koho sa vy považujete?*“

Informátorka VO1: „*Ja som Rusnáčka. Ako repa!*“

Výskumník: „*A keď bolo to sčítanie ľudu, čo ste si písali?*“

Informátorka VO1: „*Ja som dávala ukrajinskú národnosť. [...] Ale teraz keď bolo to sčítanie [...] tak už rusínsku som si dávala.*”

Výskumník: „*A materinský jazyk?*“

Informátorka VO1: „*Ukrajinský... Neviem, zdá sa mi, že ukrajinský. [...] Ja už ani neviem, ako to bolo. Ale buď rusínsky, alebo ukrajinský.*“¹⁵⁷

Z týchto zopár príkladov je zrejmé, že obyvatelia v pojmoch nemajú jasno. Informátori sa väčšinou odlišujú od Slovákov a identifikujú sa skôr regionálne alebo lokálne ako *Rusnáci*. Ich odpovede sa však nedajú nijako zovšeobecniť a prítomnosť či absencia súboru v tom nehrá žiadnu rolu.

¹⁵⁷ Výskumník: „*Jak sa vy považujete?*“ Informátorka VO1: „*Ja Rusnáčka. Jak repa!*“ Výskumník: „*A keď bylo sčítanie ľudu, ta što ste si pisali?*“ Informátorka VO1: „*Ja davala ukrajinsku narodnosť. [...] No ale teraz jak bylo to sčítanie [...] ta už rusínsku jem si davala.*“ Výskumník: „*A materinský jazyk?*“ Informátorka VO1: „*Ukrajinský... Ja neznam, mi ša vidit, že ukrajinský. [...] Ja už ani neznam, jak to bylo. Ale buď rusínskyj, buď ukrajinskýj.*“¹⁵⁷ Preklad M. M.

5. Záver

Svadba patrí k najvýznamnejším udalostiam v živote dvoch mladých ľudí aj celej rodiny. O tom, aký význam prikladali tejto udalosti už naši predkovia, svedčí množstvo obradných úkonov, rituálov a povier, ktoré sa radia do oblasti rodinného zvykoslovia. Veľa z nich sa dochovalo do súčasnosti.

Prevažnú časť svojej práce venujem práve analýze súčasného rusínskeho svadobného obradu. Na príklade tejto obyčajovej tradície ukazujem, do akej miery vplýva folklórny súbor na udržiavanie kontinuálnych tradícií a obnovovanie pretrhnutých, ale aj to, do akej miery môžu jednotlivci vytvárať nové tradície.

Ako si môžeme všimnúť, archaické prvky sú prítomné na všetkých skúmaných svadbách bez výnimky. Nezáleží na tom, či sú mladomanželia alebo ich rodiny členmi súboru, či v dedine pôsobí folklórny súbor. Z tradičných prvkov sa dodnes v daných lokalitách vyskytuje osobné pozývanie na svadbu. Nepísaným pravidlom je, že každý pozvaný hosť donesie svadobný dar. Zachované sú aj prvky výkupu nevesty, ktoré sú prítomné vo viacerých momentoch priebehu svadby. Neodmysliteľnou súčasťou svadby je odobierka od rodičov. Počas cesty k sobášu nepozvaní hostia tvoria svadobnému sprievodu umelú prekážku a uvoľňujú až po obdržaní požadovaného výkupného. Dobre zachované sú prvky znímania vienka, družbovský tanec, začepčenie nevesty, radový tanec atď. V súčasnosti je na Slovensku veľmi rozšírené na tento akt objednávať profesionálny súbor. Svadobní hostia to často vnímajú ako kultúrny program. Oproti tomu, v skúmaných lokalitách objednaný súbor nefiguruje ani na jednej svadbe. Z hostí sa vždy nájdu osoby, ktoré s tým majú skúsenosť. Vo Vyšnom Orlíku som sa dokonca stretla s negatívnou reakciou, platiť niekomu za začepčenie nevesty.

To je dôkazom toho, že tradičná svadba v týchto lokalitách v určitých aspektoch nezanikla a nie je prežitkom, ale je stále živá. Aktéri tradičné prvky prirodzene a automaticky zasadzujú do priebehu svadobného obradu a nevnímajú ich ako niečo umelé. Folklórny súbor teda pomáha túto tradíciu udržiavať, nie obnovovať.

Súbor pôsobiaci v dedine je prínosný aj v ďalšom smere – keďže na scéne prezentuje miestne zvyky a folklór, pomáha „izolovať“ a rozvíjať práve tieto lokálne prvky. Kurovská nevesta, ktorá pôsobí v súbore, má na svadbe kurovský kroj. Vo väčšine prípadov svadieb z Kurova je atribútmi starostu vyšívaný ručník, na svadbách z Vyšného Orlíka sa nevyskytuje. Tí starostovia, ktorí majú ručník, poprípade valašku, sú zároveň členmi súboru. Vo svadobnom pásme súboru sa tieto elementy využívajú, teda aj členovia k nim majú prístup. Vedúce role

tradičných funkcií sú pridelované osobám, ktoré pôsobia/pôsobili v súbore. Sú to osoby, ktoré majú skúsenosti s verejným vystupovaním, poznajú lokálny repertoár a zvyky. Na náhodne vybraných svadbách sa často opakovali tie isté osoby, aj keď neboli príbuzní. V obci Kurov, kde má vedúcu funkciu člen súboru, bolo pravidlom, že využívajú scenár a prejavy spísané pre súborové vystúpenia. Jazykovo upravujú text podľa svojich možností a podľa toho, aká jazyková skupina na svadbe prevažuje. Často sa teda stáva, že pôvodne rusínsky text zo súborového scenára je preložený do slovenčiny. Aj pri výbere družbu berú často do úvahy to, či je dobrý tanečník a dobrý rečník. Na svadbe, kde je družba členom súboru, má pri znímaní vienu na sebe súborový kroj a jeho prejav tiež odpovedá súborovému pásmu.

Príkladom novoutvorených tradícií, ktoré pôvodne v lokálnom prostredí nemali miesto a ukotvili sa v ňom v nedávnom čase, je napríklad tanec mladomanželov, rozbíjanie taniera, reprodukováná hudba, ktorá často nahrádza úlohu svatiek a iné.

Pri prenose tradícií sa často stretávame s ich modifikovaním. Príkladom toho je porušenie pasivity mladomanželov, porušenie zvyku, že čepčiť môžu iba vydaté ženy a pod. Vo svojej práci uvádzam aj veľké množstvo príkladov, kedy naopak nad estetickou funkciou prevažuje striktné dodržiavanie zvykov a zaužívaných pravidiel (napríklad to, že starosta musí byť výlučne zo strany ženicha, aj keď nie je dobrý rečník a nepozná miestne zvyky). Nedá sa teda vytvoriť schéma, do ktorej by zapadali všetky analyzované svadobné obrady. Každá svadba je rôznorodá. Tradícia v tomto prípade nie je statická a jej nositelia výber a prenos jednotlivých prvkov často selektujú a upravujú podľa toho, ako im to vyhovuje.

Hypotéza stanovená v úvode práce je v tom prípade potvrdená: folklórny súbor pomáha pri udržiavaní tradícií. Okrem toho plní súbor v širšom kontexte radu iných funkcií. Sú to hlavne funkcie spoločenská, kultúrna, vzdelávacia a integračná.

V prípade vzťahu folklórny súbor – etnická identita, sa vzájomný vplyv nepotvrdil. Etnická identita obyvateľov skúmaných obcí je nevyhradená a prítomnosť či absencia súboru v tom podľa mojej analýzy nehrá žiadnu rolu.

6. Zoznam použitej literatúry

75 rokov DHZ Vyšný Orлік.

Bausinger, H.: „*Folklorismus*“ jako medzinárodní jev. *Národopisné aktuality* 7, 1970, s. 217 – 222.

Beneš, B.: *Divadelní prvky svatebního obřadu*. In: Frolec, V. (eds.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 45 – 52.

Beneš, B.: *Úvod do folkloristiky*. Brno: SPN, 1989.

Berger, P. – Luckmann, T. : *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999.

Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 2 sv.

Brouček S. (ed.) – Jeřábek R. (ed.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. 3 sv.

Bodak, J.: *Vesilla na Lemkivščyni*. Dostupné z: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1371>, cit. 11. 7. 2015.

Borysenko, V. K.: *Vesil'ni zvyčaji ta obrjady na Ukrajinі*. Kyjiv: Naukova dumka, 1988.

Botík, J. (ed.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda, 1995. 2 zv.

Botík, J.: *Etnická história Slovenska: k problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Nitra: Lúč, 2007.

Cymbal, T.: *Istorija zapysu lemktiv'skoho vesilla*. Dostupné z: <http://ruh.znaimo.com.ua/index-4731.html?page=2>, cit. 11. 7. 2015.

Čižmár, I.: *Ludová svadba Rusínov východného Slovenska*. Svidník, 2006.

Feinberg, J. G.: *Returning Folklore to the People: On the Paradox of Publicizing Folklore in Post-Communist Slovakia*. Dostupné z:

http://www.academia.edu/6060652/Returning_Folklore_to_the_People_On_the_Paradox_Publicizing_Folklore_in_Post-Communist_Slovakia_draft_later_published_in_%C3%96stereichische_Zeitschrift_f%C3%B9Cr_Volkskunde_Band_116_Heft_3_4_2013_pp._405-427_, cit. 14.7.2015.

- Frolec, V.: *Prostá krása: deset kapitol o lidové kultuře v Čechách a na Moravě*. Praha: Vyšehrad, 1984.
- Handler, R. – Linnekin J.: *Tradition, Geuine or Spurious*. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/540610?seq=1#page_scan_tab_contents, cit. 14. 7. 2015.
- Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012.
- Hlôšková, H.: *Folklór a folklorizmus (K terminológii a koncepciám v aktuálnom diskurze)*. Etnologické rozpravy 1, r. 12, 2005, s. 16 – 24.
- Holý, D. – Sirovátka, O.: *O folklóru a folklorismu. Terminologická rozprava na 14. etnomuzikologickém semináři ve Strážnici konaném 19.-21.11.1984*. Národopisné aktuality 2, r. 22, 1985, s. 73 – 84.
- Hobsbawm E.: *Introduction: Inventing Traditions*. In.: Hobsbawm, E. – Ranger, T. (ed.): *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983.
- Huzij, P. – Varchol, N. – Varchol, J. – Ostapyk, O.: *Lemkivs'ke vesill'a*. Dostupné z: <http://www.carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/lemkivske-vesillja.html>, cit. 23. 8. 2013.
- Jančář, J.: *Folklorismus a komercializace lidové kultury*. Národopisná revue 2, r. 9, 1999, s. 67 – 73.
- Janeček, P.: *Etnografický výzkum*. In: Doušek, R. a kol.: *Úvod do etnologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- Janeček, P.: *Folklor jako sociální produkt. Subkultury a malé sociální skupiny jako prostředí šíření současného folkloru*. In: Janeček, P. (ed.): *Folklor atomového věku: kolektivně sdílené prvky expresivní kultury v soudobé české společnosti*. Praha: Národní muzeum, 2011.
- Kalyňak, I.: *Narodne vesill'a (Selo Rivne Svydnyc'koho okruhu)*. Prešov, 1979.
- Kandert, J.: *Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“*, Český lid 3, r. 86, 1999, s. 197 – 214.
- Kouřil, P.: *Displacement a pojem tradiční lidové kultury*. Dostupné z <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304105358.pdf>, cit. 13. 7. 2015.
- Lanovyk, M. B. – Lanovyk, Z. B.: *Ukrajins'ka usna narodna tvorčist'. Navčal'nyj posibnyk*. Kyjiv: Znanňa-Pres, 2006.
- Leščák, M.: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996.

- Leščák, M. – Sirovátka, O.: *Folklór a folkloristika: (o ľudovej slovesnosti)*. Bratislava: Smena, 1982.
- Mušinka, M.: *Archaické a inovačné prvky v súčasnom svadobnom obrade východného Slovenska*. In: Frolec, V. (eds.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 163 – 172.
- Mušinka, M.: *Kurov v minulosti a dnes*. Prešov: Fundácia Karpaty, 2002.
- Mušinka, M. – Mušinka, O.: *Národnostná menšina pred zánikom?: štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov: Spoločnosť pre výskum a rozvoj minoritných skupín – Minoritas, 2011.
- Mušynka, M.: *Repertuat fol'klornoho kolektyvu „Kurivčan“*. Prjašiv: Dukľans'ka drukarňa, 1989.
- Mušynka, M.: *I rusyny maly muzyčni kapely! Do nedožytoho 90-ričča narodnoho muzykanta Ivana Humenyka z Vyšneho Orlyka*. Nove žytt'a, 1993, č. 44, s. 7.
- Mušynka, M.: *Vesilla*. In: Strumiňski, B. (ed.): *Lemkivščyna: zemľa - +udy - istorija - kul'tura*. N'ju-Jork: Orhanizacija Oborony Lemkivščyny v ZSA, 1988, 2 sv., s. 314 – 336.
- Pavlicová, M. – Uhlíková L.: *Folklorismus v historických souvislostech let 1945-1989 (Na příkladu folklorního hnutí v České republice)*. In: Vondrušková A.: *Od folkloru k folklorismu: slovník folklorního hnutí v Čechách*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2000, s. 187 – 197.
- Pflegerová, M. – Malina, J. (ed.): *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. 31, *Antropologie subjektivity*. Brno: Nadace Universitas, 2007.
- Pop, I. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2011.
- Sirovátka, O.: *K současnému stavu folklóru*. *Národopisné aktuality* 2, 1974, s. 85 – 97.
- Sirovátka, O.: *Otázky výzkumu svatebních obyčejů*. In: Frolec, V. (eds.): *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno: Blok, 1983, s. 22 – 30.
- Svoboda, M.: *Vynalézání tradic*. Dostupné z: <http://www.antropologie.zcu.cz>, cit. 13. 7. 2015.
- Špaňár, J. – Hrabovský, J. *Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník*. Bratislava: Slov. pedagog. nakl., 1987.
- Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné z: http://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home/!ut/p/b1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfGjz

OIDzT0tnJwMHQ0s_IJcDTxDHAPcg7xMDA1MTIEKIoEKDHAARwNC-
sP1o8BKknN0dPUzMfQwMLHzcTQ08HT1CgywDjY0NHI2hCvBY4eeRn5uqX5AbYZB14q
gIAL9TbiU!/dl4/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/, cit. 5.7.2015.

Toncrová, M – Uhlíková L.: *Terénní výzkum etnokulturních tradic: Metodologická příručka*.
Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014.

Toušek, L.: *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. In: Hirt, T. a kol.:
Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie. Plzeň: Západočeská univerzita, 2012, s.
25-106.

Van Gennep, A.: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: NLN,
Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

Zálešák, C.: *Folklórne hnutie na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1982.

Zíbrt, Č.: *Staročeská svatba. Národopisná scéna o 10 oddílech*. Praha: Besední pořady, 1929.

7. Prílohy

Príloha 1

Prepis rozhovoru s informátorkou VO1

Pohlavie: žena

Rok narodenia: 1953

Vzdelanie: stredoškolské

Povolanie: dôchodkyňa

Miesto narodenia: Vyšný Orlík

Miesto bydliska: Vyšný Orlík

Dátum a miesto rozhovoru: 4. 1.7.2015, Vyšný Orlík

Výskumník: Ja sa tak na začatku zvidam, vy ste z takej muzikantskej, folklornej rodiny, vychovavali ste dajak ku tomu aj d'ity?¹⁵⁸

Informátor: No ja by byla rada žeby byli ku tomu nadany, ale bohužiaľ... Na tancuvaňa ten staršyj [...], no ta ten hej, ten chodil aj družbity, za staršoho družbu chodil. Ale na špivaňa neje takyj. Ale na tanec hej, na tanec hej. Ale už vnučka, [...] tota už chodyt na ľudovu školu umeňia a ona je jako tam v spevokoľi, na tanec chodit aj na gitaru hrala, ale štoskaj kuščickaj [smiech] zhapruvalo, no ta teraz už lem tancuje. Ale špivaty krasňi špivat, lem štoskaj jak puberta, už kuščickaj to, jakože... Ale keď treba, tak chodit do zboru tam. No ta tak. A vnuk, vin iši neznať, tak jakože, ale mať holosok krasnyj, lem haňbit ša. Neje ku tomu dajak bars, žeby ho to priťahuvalo. No ta tak.

Výskumník: A syn chodil do dajakoho suboru?

Informátor: Ne, vin nechodil nikde, ta až je mu povidala, ta tak krasňi tancuješ, žeby dakde išol. No ale tak, chodyl do roboty, no taj potom ša oženil, no ta už ne. Ale ta tak chodyl za staršoho družbu.

Výskumník: A za staršoho družbu chto ho klikal?

Informátor: No ta kamarat'a ho klikaly za staršoho družbu, no ta chodyl, hej, družbyty.

¹⁵⁸ Rozhovor bol vedený v rusínskom dialekte. Pri prepise používam zjednodušený fonetický zápis. Samohláska y sa vyslovuje veľmi tvrdo; spoluhlásky *d, t, n, l* sa pred *i* vyslovujú tvrdo; spoluhlásky *d', t', ň, l'* sa pred *i* vyslovujú mäkko.

[...]

Výskumník: A si dumate, že je dôležité toty tradíciji, tot folklor dotrimuvati?

Informátor: No tak určiťi že hej, že treba, lenže teraz to jakoskej tak ťažšie je. Už jem i mužovi povidala, že bym založila nazad dajakyj subor, lem neje s kym. No...

Výskumník: No šak ale byl tu subor, ňe?

Informátor: Mali sme subor, lem škoda, že sme ša rozpali, bo mi to tak chybuje. Chybuje tak vypadnuti proste, tak by bylo ľipše žyti, veselše i toto... No ale toty už ženy staršy, nechcut... No ta taj neje z kym. Toto molode, ja znam. Ani bars nejes tu takych, žeby znali špivati. Chocjake tam tyž do suboru nemožeš vzaty. No ta to tak.

Výskumník: A što vam subor daval?

Informátor: No ta zme byli taky no, toty visemdešaty roky, šo zme mali subor, no ta zme chodyli po festivaloch, kadi-tadi. I na Ukrajiňi zme byli, i po tu, po festyvaloch – vo Svidniku, v Dubovim, v Križľovi, v ... de to zme byli... tuna po okolici zme chodyly. V Cernyňi jak byl festival. No ta fajňi bylo, no ta krasňi zme ša i poveselili, i vypaly kus z domu [smiech]... no ta zme ša furt dašto nove naučili. No ale potom nastal takyj problem [...] taj ša to prost'e rozpalo a už to nichto nevžal.

Výskumník: Pre molodu generaciju, si dumate, že je dôležite, žeby byli vedženy gu takomu?

Informátor: No ta určiťe, že by to bylo dobri, že by to... Lenže to neje zaujem. A nikoho neprynutyš. Koho prynutyš? Tu aha ja mam vnučku a tiko ša jej nabišiduju [...] takyj holos maš krasnyj, škoda, žeby jes... Ale, babi. A toto. Bo ju to už prestalo *bavit'* a toto. No ta to tak. No. Ta to tak z tyma molodyma. A čužim što?

Výskumník: A čom si dumate, že je dôležite, žeby byli vedženy ku tradíciam, folkloru?

Informátor: Ta žeby naše nevy... proste žeby to naše slovo, naša muzika, našy ľudovy tradíciji, žeby nevymizli, žeby to proste nezaňiklo. Žeby zme fungovali, jakože, my-Rusnaci. Ale ťažko je to, no. A neznam, bo to teraz jakyskaj problem z tyma našyma ľuďmi. Bo to šytko ša slovackizuje. Našy d'ity tyž. My tu z nima po rusnacky. A jak pišli do školy, ta už lem po slovensky ta po slovensky. Neznať už aňi pročítaty... A darmo, že ono, oni ši tam i pobišidujut, ale oni tak jak by ša haňbili bišiduvaty. Ta i naše. I moji d'ity, my sme byli v miest'i. Ale potom jak zme prišli tu byvaty, ta vecej chodili do sela, ta už začali bišiduvaty, taj hotovo.

Výskumník: Taže vy z nevistom aj zo synom po rusnacky?

Informátor: My furt po rusnacky.

Výskumník: A d'ity z rodičmi jak?

Informátor: Oni po slovensky. Rodiče z nima po rucnacky a d'ity po slovensky [smiech] Ta to tak.

Výskumník: A čom si dumate, že sa haňb'at'?

Informátor: Ja neznam. Jednym slovom, je to tak. Nepovisť, ne vysvitlyt. Je to tak.

Výskumník: Ale asi veľo molodych tu po seli...či suť dajaky, što i po rusnacky?

Informátor: Sut, ale malo. Aňi tu na ulici nesuť taky. Ale aj rodiče z nima po slovensky bišidujut. Taže tu... veľo ša pobraly takych, što prist'ahovalci, katolici, Slovaci. A to katolik ša nechce naučiti po rusnacky. To musit bars chceti žeby. [...]

Výskumník: A nevista je tyž z rusnackoho sela?

Informátor: Hej. [...]

Výskumník: A ony mali dajakyj vzťah k tradicijam, ku folkloru?

Informátor: Ne. Ony ne. [...] Oni znajut špivaty, ale tak jakože ne.

Výskumník: A ked totu svaľbu... Ked' ste ju planovali, tak jaky tradičny prvky tam byli a čom?

Informátor: No tak same perše, šo sa tykat tradiciji, byla zastava. Zastava ša vila.

Výskumník: Chto vije zastavu?

Informátor: No, svašky...

Výskumník: No a to si vyberate, chto buduť svašky, či podľ'a čoho?

Informátor: No ta tak. I z rodiny, i šo zme chodili do suboru, tak byli dakotry.

Výskumník: Taky, što ste znaly, že už to znajut robiti?

Informátor: Hej. Ale i našy z rodiny. [...] No, potom što je dôležite take?

Výskumník: Pirkoviny?

Informátor : Hej, oni si robili v saľi. Jak paradili salu, ta robili. Bo to teraz už moderny, što si volajut. Ale my ne. Oni si toto... No ta jak paradili salu, no ta dakoj.

Výskumník: Tam byli i družky i družbove, hej? Z toho barvinku vili?

Informátor: Hej. No a potom je dôležite... odberaňa na svaľbi...

Výskumník: No ta išli v svadobnyj deň išli po zastavu, ňe?

Informátor: Ne ne, no ta to na svaľbu už... Hej. V ten svadobnyj deň. No ta to prišli host'a, jak tam na paski je. Prišli host'a a sa perše...

Výskumník: Perše po zastavu ste išli.

Informátor: Hej.

Výskumník: A čom po totu zastavu ste išli? Šo to značiť?

Informátor: Ja neznam to až tak bars dobri vysvitlity. To je takyj znak svaľby. Dakoly sme robili z chustkoch. Jak sme mali subor a sme robili. Dakoli sme taku starovicku svaľbu natačali. Ta sme mali zastavu zos chustkoch. No ale teraz už toto...smerečok a ša z papirja krepovoho biloho ša robjat ružičky no a tak. Tak ša išlo po zastavu.

Výskumník: No a tam pred zastavou ste ša dajak na'ahovali?

Informátor: Hej, to pred dverjamy, davajut taky... i f'ipy i takyj humor. I tak ša kus na'ihujut, že od čoho tu ľude prišli a toto. A tam hadanky davajut.

Výskumník: Potom falošnu zastavu davakut, totu miľlu ňe?

Informátor: Hej hej. No ta tak. No potom, už jakože odberaňa a potom ša ide... to jako u chlopca, potom ša ide do nevisty, tam ša odberat.

Výskumník: Tam jem si všimla, že ked ste vychodili, cez porih, tak že tam staršyj družba davali...

Informátor: Hej hej, no tak po cerkovňim. Žeby ich chranylo. To tak jak chrest sa davat.

Výskumník: A to čerez každýj porih?

Informátor: Nene, to jak vychodžali zos odobiraňa. A na peršy dveri. A neznam, či už i dale. [...]

Výskumník: A podľ'a čoho ste si vyberali starostu, oddavcu, družbu?

Informátor: No ta mlodyj si vyberal družbu kamarata. Što joho takyj blizkyj kamarat. A starosta, jak chto znat starostuvaty, bo tyž chos chto ne hoden. Bo treba znaty i povisty i toto.

Výskumník: Starosta byl z vašej strany, hej?

Informátor: Hej, z našoj strany.

Výskumník: A oddavcu si vyberať nevista, hej?

Informátor Hej.

Výskumník: A družba mal dajaky skusenosti z družbovaním?

Informátor: Nemaal, bo vin tak ne chodyl, ale byl joho kamarat. No ta mu byl za družbu.

Výskumník: A chto ho učil, šo mať povisty?

Informátor: [smiech] Ta prišol tu... Ta chodyl i za družboch i vid'.il. No ta tak zme ho kuščickaj... [...]

Výskumník: A tot starosta byl z rodiny?

Informátor: A už aňi neznam, chto to byl tam starosta. [...]

Výskumník: A na dakotrych svaľbach jem vid'.ila, že ukazovali falošnu nevistu. U vas sa tak nerobyť?

Informátor: Ta koly jak. U nas jakoskaj... Jednym slovom, to nebylo. Ja do toho bars jem aňi nezasahuvala, bo to starosti inakšy byli...

Výskumník: A chto tot scerar vydumuval, že što tam bude folklorne?

Informátor: Ta, tak to je. Jednym slovom, takyj ten postup je a tam zme nič... Ja len akurat, žeby rodičovskij tanec byl. Inakše, tak to je furt na svaľbi.

Výskumník: A ked byla nevista z inšoho sela? Tam nemali odlišny tradiciji, či to podľa vašoho sela?

Informátor: Ne. Prišli tam, taj ša odobrali, poťim išli do cerkvi. Z cerkvy do saly.

Výskumník: Ale to neje zvykom, že u nevesty sa robit svaľba?

Informátor: Hej, ale tak zme ša dohodli. Bo tu velyka sala. A tam neje taka sala. Ta tak sme ša dohodli i tu bylo v cerkvi. [...]

Výskumník: A svašky ked tam spivajut, ta podľa čoho znate, jaky pesničky spivaty?

Informátor: No tak. Jedna začne. To už suť taky spivanky, što ľude znajut... šo svašky znajut.

Výskumník: Ale vy ste nečepili nevistu, ňe?

Informátor: No ta ňe, bo ja byla svaľbjana mama, ale jem ich tak diriguvala. Toto tak, toto tak. [...] Ja jak ša vydavala, ta ja až po dvanast'i jem z mista stala. Aňi zme vobec z pozastola nevyhodžali.

Výskumník: Nemohli ste?

Informátor: Takýj byl onen... teraz už to zaňiklo. Teraz už i tancujut. A my až na rjadovyj. A ja cilyj čas tam sid'ila jak tota kvočka. Až na rjadovyj zme tancovali.

Výskumník: A vinok vam de zňimaly?

Informátor: Vinok mi davali ... ale dakoly bylo tak, že to brali do druhoy izby. Do druhoy miestnosti. Tam šyto zrobili svašky, toto. A už lem počepenu toto. Jako oblečenu v druhim...

Výskumník: Ale v kroji ste byli?

Informátor: Ja ne byla v kroji [...]

Výskumník: Ale nevista tyž ne byla?

Informátor: Tyž ne byla. Neznam, že čom. Asi nechcela. Neznam, čom to jak to.

[...]

Výskumník: Tam pri čepiňu dajakyj pan sa motal a chcel jej šatku vzaty?

Informátor: Hej, ta to taky srandy sa robjat, žeby dovše toto čepiňa prebiehalo, ta to taky srandy sa robjat. Sťahuje sa chustočka.

Výskumník: A potom ste ju vzjali a sa tancuje rjadovyj?

Informátor: Hej, jak ju vozme, ta je družbivskyj tanec. A potom už vozmut ju počepity, prezleči, no a potom už z ňou tancujut rjadovyj.

Výskumník: A začinat, čto to začinat? Staršyj družba?

Informátor: No ta hej. Dakde je tak, že starša svaška. Ale tu u nas na sel'i staršyj družba... A potom už rodiče. Od nablížšych.

Výskumník: A tam ona sid'ila ženichovi na koľinach?

Informátor: Hej, to my jak zme založyli subor, a ša nam vydavala jedna zos... dvi ša nam vydavali zo suboru. Ta ja hvarju. Ta tak žeby ľude vid'.ili. Ta vozmemme ju čepity tam a ľude ne buduť nič vid'.ity. Ta to takyj napad byl. Ta tu dame stoličku, čapneš si na toto, na zaholovčok a no a jako jomu na koľina, zaholovčok a tak nevista. A tak budeme, žeby pred zrakom ľudy. A buduť ša ľude i bavyty i vid'.ity. No ta tak. A teraz neznam, jak to už... [...] Ja už teraz bars po svaľboch nechodžu, ale keď mi dovoľat, žeby jem vela, no ta tak. Dakoly suť taky d'ivčata, što nechcut. [...] Jedna mala svaľbu, ta zme ju do čepiňa nemohli dostaty. Ne vozme chustku a nevozme. A naša chcela, žeby tak to bylo. Žeby to bylo tak krasni. [...]

Výskumník: A po seľi sa to iši tak dotrymuje?

Informátor: Neznam ťi povisty, bo ja už davno jem nebyla. Aňi sval'boch ňit. [...] My jak sme mali subor ta sme aj krojovany byli. Joj ta to byla krasota. Na sobaši zme byli. [...] No ta sme byli tam krojovany a zme tam spivali.

Výskumník: Źe to jak svašky ste byli?

Informátor: Hej, jak svašky, šytky zo suboru. Ta to bylo krasňi. [...] Svašky to je gro svadby. No ked jes chto svaščity. [smiech]

[...]

Výskumník: A iši što ste hovorili o tej asimilacii. Jak sa vy považujete?

Informátor: Ja Rusnačka. Jak repa (smiech)

Výskumník: A ked' bylo sčitaňie ľudu, ta što ste si pisali?

Informátor: Ja davala ukrajinska narodnosť. Ukrajinska...bo ja chodyla do ukrajinskoj klasy do školy, no taj zme toto.. ukrajinska. No ale teraz jak bylo sčitanie, što bylo, koly to bylo?

Výskumník: 2011

Informátor: Tak jakoskaj... Ta už rusinska jem si davala.

Výskumník: A materinskyj jazyk? [...] Tam bylo ukrajinskyj na vyber, slovenskyj...

Informátor: Ukrajinskyj... Ja neznam, mi ša vydyt, že ukrajinskyj. No tody iši ne byla Obroda... Ja už ani neznam jak to tam bylo... Ale bud' rusinskyj, bud' ukrajinskyj.

Výskumník: Taže vy to nerozd'ílujete, Rusiny, či Ukrajinci?

Informátor: My to tak, no ta, člověk bišiduje i po ukrajinsky jak treba, i po rusnacky. My tu tak...tak... po rusnacky. Ale ked' treba ta i po ukrajinsky. Bo ja chodyla do ukrajinskoj školy ta ja z takym nemam problem. I recitutvaty jem chodila i v ukrajinčini i v ruščini.

[...]